

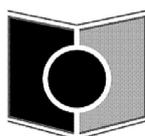
מראי מקומות

מס' 10

חודש אלול תשע"ה

הלכות שביעית

רמב"ם פרק י, טור ושו"ע סימן סז

Dirshu
דרשו ד' ועוזו
קרן עולמית לחינוך
ועידוד לימוד התורה

קנין הלכה

לתשומת לבכם: במראי מקומות אלו הושקע עמל רב. אין להעתיק, לצלם וכד' ללא קבלת אישור בכתב מ"דרשו"

קנין הלכה

מראי מקומות

פרק עשירי

הלכה א

הרמב"ם מונה בהלכה זו שתי מצוות עשה, האחת מצות ספירת השנים ליובל, והשנייה מצות לקדש את שנת היובל.

מצות הספירה

כתב הרמב"ם שהמצוה היא על ב"ד הגדול בלבד. [שלא כספירת העומר שמצותה על כל יחיד ויחיד].¹ המקור לזה הוא בתורת כהנים [פרשת בהר פרשתא ב], עיי"ש שדרשו וספרת לך, בבית דין. [ועיין בהגהת הגר"א לתו"כ שפירש דכיון שהתורה נקמה מצוה זו, שהיא מצות כל ישראל, בלשון יחיד, משמע שאחד סופר עבור כולם, והיינו בית דין הגדול]. ולא נתפרש באיזה אופן נעשית הספירה כדי שתיחשב ספירת ב"ד, [כגון אם היו הדיינים של ב"ד הגדול צריכים להתכנס בראש השנה ואחד מהם יספור ובוזה תתקיים ספירת בית הדין]. ולענין המצוה השנייה הנזכרת ברמב"ם [בהלכה זו], לקדש את שנת היובל, כתב בספר החינוך [מצוה שלב] וז"ל ומן הדומה שהיו סנהדרין מתקבצין בקידוש השנה ומברכין עליה לקדש שנים. גם בתוס' [כתובות דף עב. ד"ה וספרה] מבואר שיש מצוה לספור בכל שנה ומברכין על הספירה הזו. וע"ע בתוס' [מנחות דף סה: ד"ה וספרתם] שכתבו וז"ל גבי יובל כתיב וספרת לך, דאבית דין קאמר להו רחמנא, ושמא ב"ד סופרין ומברכין כמו שאנו מברכין על ספירת העומר.

והרמב"ן בפרשת אמור [ויקרא כג טו] כתב וז"ל ולא ידעתי אם לומר שיהיו ב"ד הגדול חייבין לספור שנים ושבועות בראש כל שנה ולברך עליהן כמו שנעשה בספירת העומר, או לומר שיהיו ב"ד במנין ויקדשו שנת החמשים שנה עכ"ל. אמנם בפרשת בהר נראה מהרמב"ן שהספירה נעשתה בבית דין והתקיעות בכל אדם. והר"ן [פסחים דף כז: בדפי הרי"ף ד"ה ומחייבין] כתב דרק בספירת העומר גמירי שיש מצוה למנות ממש, משא"כ בשאר ספירות שבתורה. וכתב הט"ז [או"ח סי' תפ"ט ס"ק א] שהר"ן בא לאפוקי ספירת יובל וספירת זכה, שאין בהן מצוה למנות ממש.

אופן הספירה

בתו"כ [פ' בהר] איתא ומנין שיספרו לשני שבוע, ת"ל והיו לך ימי שבע שבתות השנים, ומנין שיספרו לשני יובל, ת"ל תשע וארבעים שנה. וכתבו הראב"ד והר"ש משאנן בפירושה לתו"כ שסופרים שנים ושבועות שנים [בדומה למה שאנו נוהגים בספירת העומר], והיינו שבתחילת השנה הראשונה ליובל אומרים היום שנה אחת ליובל,² וכו', ובתחילת השנה השביעית אומרים היום

ביאורים והערות

1. שלא כמצות התקיעה ביובל, שגם היא מצוותה על כל יחיד ויחיד, וכמבואר להלן [הלכה י]. אמנם כתב הרמב"ם [שם] שמצוה זו של תקיעת השופר ביובל מסורה לב"ד תחילה, ומקור דבריו בגמ' [ר"ה דף ט:]: עיי"ש שאמרו דתקיעת שופר מסורה לב"ד, משא"כ שילוח עבדים. ויש לזה אסמכתא בלשון הפוסקים, שאמרו בתחילה בלשון יחיד "והעברת שופר תרועה" [ולפי הגר"א המובא להלן] לשון יחיד זו מלמד שהמצוה היא על בית הדין, ואח"כ נאמר בלשון רבים "תעבירו שופר בכל ארצכם", אמנם המנחת חינוך [מצוה שלא] תמה על הרמב"ם דלמאי נקמ"מ בזה שהתקיעה מסורה לב"ד תחילה, והרי בהנך החמה של יוה"כ של היובל מצוה כל יחיד ויחיד לתקוע בשופר, ובמה נבדל חיובם של בית הדין מחיובם של היחידים.

ואולי מלבד התקיעה של כל יחיד ויחיד היו מצווים לקיים מצות תקיעה של ב"ד, והיינו במעמד רוב דייני בית הדין הגדול או עכ"פ במעמד כג מהם, ותקיעה זו היא שורש המצוה, ומזה נמשך חיוב כל יחידים.

2. ולשון הר"ש [בתו"כ] היום נכנסה שנה אחת.

קנין הלכה

מראי מקומות

שבע שנים שהן שבוע אחד, 3 ובתחילת השנה השמינית אומרים היום שמונה שנים שהם שבוע אחד ושנה אחת ליובל. 4.

האם מברכים על ספירת היובל

כתבו תוס' [כתובות דף עב. ד"ה וספרה] שמברכין על ספירת היובל, וכן כתבו הראב"ד והר"ש משאנץ [תו"כ פ' בהר.]. אמנם בר"ן [פסחים דף כז: בדפי הרי"ף] שהובא לעיל משמע שאין מברכין על ספירת היובל כיון שאין מצוה למנות ממש. וכתב בשו"ת רע"א [סי' כט תשובת ר' וואלף איגר דודו של רע"א] הטעם משום שאין בזה מצוה להוציא בפיו אלא בלב, ואין מברכים על דברים שבלב, ולכאורה משמע מפי בר"ן דבספירת יובל ובספירת זבה אין מ"ע של ספירה אלא דמחשבין את השנים כדי לידע מתי לקדש את היובל, וכן בזבה מחשבת את ימי הנקיים שלה ע"מ לידע מתי למבול, ואין זה מ"ע כלל.

מצות קידוש היובל

כתב הרמב"ם בספר המצוות [מ"ע קלו] לקדש את שנת היובל והיינו לבטל את העבודה בה ולהפקיר כל מה שצומח, כמו בשמיטה. וכתב הרמב"ם [בהלכה זו] שמצות הקידוש של היובל מוטלת על בית דין הגדול. וכתב בספר החינוך [מצוה שלב] וז"ל ומן הדומה שהיו סנהדרין מתקבצין בקידוש השנה ומברכין עליה לקדש שנים ואח"כ תוקעין בשופר, וכל יחיד ויחיד תוקע. [ולכאורה הכוונה ביום הכיפורים, כמבואר בתורה "ביום הכפורים תעבירו שופר בכל ארצכם"]. ובגמ' [ר"ה דף ח:] שנים אתה מקדש, ופירש"י דכשנכנסת שנת היובל מצוה על ב"ד לומר מקודשת השנה.

האם הספירה וקידוש היובל מעכבים בחלות שנת היובל

הרמב"ם מביא [להלן הלכה ה] את שיטת הגאונים שנקטו כחכמים דר' יהודה, שבזמן שבית המקדש היה קיים לא היתה שנת היובל עולה ממנין שני השמיטה, ורק אחרי שנת היובל התחילו למנות, ואף בבית שני כשלא נהגו דיני יובל משום שלא היו כל יושביה עליה מ"מ מנו יובלות לקדש שמיטין. ומאידך גיסא לאחר החורבן לא מנו יובלות אלא רק שמיטין. וצריך לבאר למה נשתנה המנין לאחר חורבן בית המקדש, והרי דיני היובל לא נהגו גם לפני החורבן. וכתב בחידושי ר' חיים הלוי שהגאונים נקטו שהספירה שספרו ב"ד בכל תחילת שנה, וקידוש שנת היובל בשנת החמישים היו מעכבים בעיקר שם שנת היובל, דדרשו חז"ל במסכת ר"ה על הפסוק וקדשתם את שנת החמישים, שנים אתה מקדש ואי אתה מקדש חדשים, והיינו שקידוש השנה דומה לקידוש החודש, וכשם שאם קידשו ב"ד את החודש לא חל שם ר"ה על יום השלושים לחודש [למאן דס"ל גם חדשים בעו קידוש], כך שנת היובל אינה חלה בלי ספירה וקידוש. ולכן בזמן שביהמ"ק היה קיים, והיו ב"ד שספרו את השנים וקידשו את שנת החמישים, היה לשנה הזו שם שנת יובל עכ"פ לענין שלא יתחיל מנין השמיטין אלא בשנה שאחריה, [אף שלא נהגו שום דין מדיני היובל, לא שילחו עבדים ולא חזרו קרקעות למוכרים, ולא נאסרו בעבודת הארץ, הואיל ולא היו כל יושביה עליה⁵], אבל בזמן החורבן לא היו ב"ד שיספרו ויקדשו את השנה ולכן אין כאן שנת יובל כלל, ומיד אחרי השמיטה השביעית מתחילים למנות את השמיטה הבאה. ועיי"ש עוד בדברי הגר"ח שהביא דלפי שיטת הראב"ד [להלן הלכה ה], דס"ל שגם אחר החורבן מנו יובלות לקדש שמיטין, וזו

ביאורים והערות

3. הר"ש [בתו"כ] כתב שהם שמיטה אחת.
4. וכתב הגר"א [בהגהתו לתו"כ] שמספירת היובל ילפינן בגז"ש לספירת העומר לספור הימים והשבועות כפי מנהגנו, ודלא כהטור בהלכות ספירת העומר שכתב ד' שיטות באופן ספירת הימים והשבועות.
5. ועיי"ש בדברי הגר"ח שהביא מהתו"כ ראייה שגם כשאין רוב יושביה עליה אין זה מעכב בספירת השנים ובקביעת שם שנת היובל, אלא זה רק פטור מניהוגי היובל.

קנין הלכה

מראי מקומות

היתה גם שיטת הרמב"ם [בהלכה ד], קודם שביטל דעתו לשיטת הגאונים שהביא אח"כ [בהלכה ה], ולמד מזה הגר"ח דהראב"ד סובר שהספירה והקידוש אינם מעכבים כלל בעצם מנין שנת היובל, דאף שלא ספרו ולא קידשו, מ"מ מונין שנת החמישים כשנת יובל לענין שאין מתחילים למנות שנות השמיטה אלא משנה הבאה.⁶ ועיי"ש עוד בדברי הגר"ח במה שהאריך בסברת הראב"ד והגאונים.

הלכה ב

המקור לדברי הרמב"ם שספירת השנים לשמיטין וליובלות התחילה רק לאחר יד שנה משנכנסו לארץ ישראל בזמן יהושע בן נון, הוא בגמ' [ערכין דף יב:], עיי"ש דרך אחרי שבע שנים שכיבשו את א"י ושבע שנים שחילקו את הארץ לשבטים התחילו למנות את השמיטין.

ופירש הרמב"ם בהלכה זו שבמצות שמיטה נאמר שש שנים תזרע ארצך, עד שיהא כל אחד ואחד מכיר את אדצו. ונמצא לפי"ז שרק מתחילת השנה החמש עשרה לכניסתם לארץ התחילו למנות את שני השמיטה, והיא היתה השנה הראשונה לשמיטה, והשנה העשרים ואחת לכניסתן לארץ היתה שנת השמיטה הראשונה.

ביאור דברי הרמב"ם בענין ראש השנה שאחר מולד אדם הראשון שהיא שנה שנייה ליצירה

בגמ' [ר"ה דף ח.]. איתא דר' זירא אמר דמה שאמרו במשנה דבאחד בתשרי ר"ה לשנים היינו לתקופות, [פירש"י שמונין את תקופות החמה ומולדות הלכנה מתשרי] וכו' אלעזר דאמר בתשרי נברא העולם, והיינו דלפי ר"א נברא אדם הראשון באחד בתשרי, וכיון שהאדם נברא כיום הששי לבריאת העולם נמצא שתחילת הבריאה היתה בכ"ה באלול. וכתבו תוס' [ר"ה דף ח. ד"ה לתקופות] דהואיל ולענין מנין השנים אמרינן דיום אחד בשנה חשיב שנה נמצא שהמשת הימים מכה אלול עד כ"ה אלול של שנת הבריאה נחשבו שנה ראשונה ליצירה,⁷ ובראש השנה, א בתשרי, כשנברא אדם הראשון, התחילה השנה השנייה ליצירה.

והנה מנין השנים שמבריאת העולם עד יציאת מצרים וכניסת בני"י לארץ ישראל הוא על פי שנות האישים שבתורה, שאדם הראשון חי מאה שלושים שנה עד שהוליד את שת וכן הלאה, ומנין זה הוא מבריאת האדם, ולפי"ז כשאנו רגילים למנות את שנות העולם ואת חישובי המולדות מהשנה שקדמה לבריאת האדם, עלינו להוסיף שנה אחת על המנין העולה משנות האישים.

ועיין במהר"י קורקוס שעשה את החשבון של שנות האישים שבתורה, ונמצא שלפי חישוב זה יצאו ממצרים בשנת אלפיים וארבע מאות וארבעים ושמונה מבריאת האדם, ונכנסו לא"י אחרי ארבעים שנה בשנת אלפיים וארבע מאות ושמונים ושמונה מבריאת האדם, והואיל והמנין המקובל הוא ליצירה, יש להוסיף למנין הזה שנה אחת, וכנ"ל ואח"כ ישבו בא"י יד שנה של כיבוש וחילוק,

ביאורים והערות

6. לפי הגר"ח יש בזה נפק"מ גם לדאורייתא, שהרי שיטת הראב"ד [פ"א תרומות הכ"ו] היא דתרומות ומעשרות בזמן הזה הן מן התורה, ונמצא שיש נפק"מ במנין שנות השמיטה והיובל גם לענין שנות מעשר שני ומעשר עני. ובספר שאילת דוד להגר"ד מקרלין [עניני שביעית יז, א] נקט איפכא, דמתוך שאין דיני השמיטין והיובל נוהגין מן התורה, א"כ גם המנין אינו מן התורה, וממילא גם המעשרות אינן מן התורה. ועיין או"ש [פ"א תרומות הכ"ו] שנסתפק אם בזמן גלות סנחריב שלא נהגו שמיטה ויובל נהגו תרו"מ מהתורה, והגר"ח נקט בפשיטות דנהגו.

7. שנה זו של היצירה שקדמה לבריאת אדם הראשון, מכונה בשם שנת תוהו, והואיל וברוב השנה עדיין לא התחילה הבריאה כלל. ועיין בתוס' [ר"ה דף ח. ד"ה לתקופות] שכתבו את חישובי המולדות של הלכנה כיום בריאת האדם, ואת חישוב המולד של הלכנה באחד בתשרי של שנת התוהו, עיי"ש. ועיין גם ברמב"ם [פ"ו קידוש החודש הי"ג] שמונה את חישובי המולדות מתשרי של שנת תוהו.

קנין הלכה

מראי מקומות

ובשנה ה"ו החלו למנות. וזה ביאור מה שכתב הרמב"ם שהחלו למנות לשמיטין בשנת ב' אלפים וחמש מאות ושלוש מבריאת האדם [דהיינו שנת כניסתן לארץ בתוספת טו שנים] והן אלפיים וחמש מאות וארבע ליצירה.

שיטת הגר"א

הגר"א [שו"ע חו"מ סי' סז ס"א סק"ח] האריך ונקט דלא כהרמב"ם ותוס' [ר"ה דף ח], אלא לשיטתו המנין שאנו מונין לבריאת העולם מתחיל מבריאת האדם [שמולדו ו, יד] ולא משנת תהו [שמולדו בה, יד].

ולפי דבריו החשבון של שנות האישים שבתורה עם השנים שעמד בית המקדש הראשון וגלות בבל וכו' הוא גם מנין שנות עולם שאנו מונים, ואין להוסיף שנה אחת על מנין שנות האישים.

ולפי"א אם החלו למנות שמיטין בשנת ב' אלפים וחמש מאות ושלוש מבריאת האדם, זהו גם המנין שלנו מבריאת העולם ואין מוסיפין שנה.

ונמצא לפי"א שלענין מנין שנות עולם, מקדים הגר"א את השמיטה בשנה אחת לפני מנין הרמב"ם ותוס', דכאשר אין מתייחסים למנין השנים מהחורבן אלא למנין שנות עולם, הוסיפו הרמב"ם ותוס' שנה אחת על המנין, והגר"א לא הוסיף. והגר"א נקט שיטה זו כעיקר, אלא שכתב לחוש גם לשיטת הרמב"ם.

והחזו"א [סי' ג ס"ק לג] כתב דכיון שמנהג אנשי א"י וקבלת הגאונים כהוראת הרמב"ם ותוס', לכן אין לזוז מהמנהג.

הלכה ג

מקור דברי הרמב"ם שישראל מנו שבעה עשר יובלים משכנסו לארץ עד שיצאו הוא בגמ' ערכין דף יב:.

ועיי"ש בגמ' שהובאו מחלוקת חכמים ור' יהודה במנין שנת היובל, שלפי חכמים שנת החמישים אינה ממנין שנות השמיטה, ורק השנה שאחריה היא השנה הראשונה לשמיטה, ולפי ר' יהודה שנת היובל היא השנה הראשונה לשמיטה, והשנה שלאחריה היא השנה השנייה לשמיטה.

ונתבאר עוד בגמ', דכיון שביד שנים של כיבוש וחילוק לא מנו לשמיטה וליובל, א"כ לפי חכמים לא מנו זו יובלות שלמים מתחילת מניינם עד החורבן הראשון אלא מן היובל האחרון מנו רק שלשים ושש שנים וחסרו יד שנים⁸. אבל לר"י דס"ל דשנת היובל היא מכלל מנין השמיטה הבאה, נמצא שמנו זו יובלות שלמים ועוד ג שנים.

וזו כוונת הראב"ד [בהשגתו] שכתב דרך לר' יהודה מנו זו יובלות שלמים, אך לפי חכמים מנו טז יובלות שלמים ועוד לו שנה מהיובל היו.

והרמב"ם להלן [הלכה ז] פסק כחכמים ששנת היובל אינה מן המנין.

האם מנו יובלות בזמן שהגלה מלך אשור את שבטי ראובן וגד

בגמ' [ערכין דף יב:] דנו להעמיד את הברייתא שאומרת שבית שני חרב במוצאי שמיטה כר' יהודה דס"ל דשנת חמישים עולה לכאן ולכאן. והקשו דא"כ איך תתפרש רישא דברייתא שבית ראשון חרב במוצאי שמיטה, והרי לפי חשבוננו של ר' יהודה חרב בית ראשון בשנה שלישית לשמיטה.

ותירצו בגמ' דבאותן השנים שהגלה מלך אשור את שבטי ראובן וגד וחצי שבט המנשה עד שהחזירן ירמיהו הנביא [כמבואר בגמ' ערכין דף לג.] שירמיהו החזירן לא מנו כלל לשמיטין וליובלות.

והקשו שם תוס' [ד"ה הנך] דא"כ איך תתפרש הברייתא [שם] שאמרה שא"א לומר שהחלו למנות שמיטין ויובלות משנת כניסתם

קנין הלכה

מראי מקומות

לארץ בימי יהושע, דא"כ נמצא שהבית הרב בתחילת היובל ואין זה מתאים לפסוק ביחזקאל ששנת היובל היתה יד שנים אחרי החורבן, אלא החלו למנות רק אחרי יד שנה של כיבוש וחילוק. והקשו תוס' שהרי בזמן גלות השבטים הנ"ל לא מנו שמיטין ויובלות, ותירצו שרק לפי ר' יהודה אמרו כך בגמ', אבל לפי חכמים ששנת היובל אינה מן המנין, מנו שמיטין גם בזמן הגלות הזו, ומנו גם את היובלות כדי לקדש את השמיטין בצורה נכונה, [כמבואר בגמ' (ערכין דף לב:)] שבזמן בית שני מנו יובלות לקדש שמיטין, אף שהיובל לא נהג כלל הואיל ולא היו כל יושביה עליה⁹.
 וכדברי תוס' מבואר גם ברמב"ם [בהלכה זו], שמנין השנים לשמיטין וליובלות נהג במשך כל שנות הבית הראשון [וכן במשך שנות הבית השני כמבואר להלן הלכה ד] אף שהיובל לא נהג כלל.

האם בשבעים שנה של גלות בבל מנו שמיטין ויובלות

כתב הרמב"ם [הלכה זו] שבשבעים שנה של גלות בבל לא מנו כלל שמיטין ויובלות עד שעלה עזרא, והיינו שבזמן החורבן הראשון במלה קדושת הארץ, ועדיין לא גזרו רבנן מצות שביעית, ולהלן [הלכה ה] כשהביא הרמב"ם את שיטת הגאונים, כתב שלפי שיטתם מנו שמיטין בשבעים שנה של גלות בבל אך לא מנו יובלות.

האם בזמן בית שני מנו שמיטין ויובלות

כתב הרמב"ם [להלן פ"ב הט"ו] שמזמן עליית עזרא נתקדשה א"י בקדושה שנייה לענין מניית שמיטין ויובלות וקידוש בתי ערי חומה, והשנה השביעית מבנין הבית השני היתה השנה הראשונה למנין השמיטין, והשנה היג היתה שנת השמיטה הראשונה. עוד כתב הרמב"ם שגם בזמן בית שני, אף שלא נהגה מצות יובל הואיל ולא היו כל יושביה עליה, 10 מ"מ קידשו את שנת היובל, ומנו יובלות לקדש שמיטין.

ודעת ר"ת [תוס' גיטין דף לו. ד"ה בזמן] היא שבזמן בית שני נהג יובל מן התורה ורק אחר החורבן במל היובל, דס"ל דכיון שירמיהו החזיר את עשרת השבטים, נמצא שכאשר חזרו מגלות בבל היו בא"י אנשים מיב השבטים וחשיב כל יושביה עליה. והרמב"ן בחידושו [גיטין דף לו. ד"ה אבל] חלק על דברי ר"ת, ונקט דאף למ"ד שירמיהו החזיר את עשרת השבטים, מ"מ בזמן החורבן לא גלו הם לבבל עם שבטי יהודה ובנימין שגלו לשם, אלא חזרו למקומן הראשון לארץ מדין, ולא חזרו לא"י בבית שני אלא נשתקעו שם, ועליהם דרשו חז"ל את הפסוק ואבדתם בגויים.

וכתב הרמב"ן דמ"מ מזה שנהג דין בתי ערי חומה בבית שני, חזינו שמדרבנן קידשו את היובל, ואפשר שקידשו מדרבנן גם לשאר דינים כגון לתקיעת שופר ולשילוח עבדים ולחזרת קרקעות [אך בודאי לא תיקנו חז"ל להקל על דין תורה, שינהג עבד עברי להיותו מותר בשפחה כנענית]. והביא הרמב"ן מספר יוסף בן גוריון הכהן שכתב שהיובל נתקדש בזמן אחד ממלכי החשמונאים. [אמנם אחרי חורבן הבית השני, כתב הרמב"ן שלא נהג יובל כלל, שאין ב"ד שמקדשין אותו ואין תוקעין ואין משלחין עבדים, שכל הדברים האלה מעכבין ביובל].

ביאורים והערות

9. וצריך לבאר למה הנידון אם בזמן גלות סנחריב בטל המנין או שמנו שמיטין ויובלות, תלוי במחלוקת ר' יהודה ורבנן לענין שנת היובל אם היא עולה מן המנין או שאינו מן המנין. וי"ל דלפי ר' יהודה ששנת היובל הוא ממנין שני השמיטה, נמצא שמצות היובל היא מכלל מצות השמיטה והכל מצוה אחת, ולכן מסתבר שכאשר בטל היובל בטלו גם השמיטין, אבל לפי חכמים ששנת היובל אינה ממנין השמיטין, א"כ גם כשבטלה מצות היובל י"ל דלא בטל מצות השמיטה, וצריך למנות את השמיטין, וכדי שלא ישחבש המנין מנו גם יובלות כדי לקדש את השמיטין בזמן הנכון.

10. והא דלא תקנו חז"ל שינהג יובל בבית שני כשם שתיקנו שתנהג שמיטה, כתבו תוס' [גיטין דף לו: ד"ה ותקנו] שזו גזירה שאין רוב הציבור יכולין לעמוד בה להיאסר בעבודת הקרקע שתי שנים רצופים.

קנין הלכה

מראי מקומות

האם מנו יובלות אחרי חורבן בית שני

אחרי חורבן בית השני לא קידשו כ"ד את שנת היובל וגם לא ספרו שנות יובל, ונחלקו הראשונים בדעת חכמים דר' יהודה הסוברים ששנת היובל אינה עולה למנין שנות השמיטה, אם גם אחרי החורבן מנו יובלות לענין קידוש השמיטין:

א. הרמב"ם [הלכה ד], והראב"ד [הלכה ו] נקטו שמנו יובלות לקדש שמיטין. [גם דעת רש"י ותוס' (ע"ז דף ט:)] שלפי חכמים מונין את שנת היובל גם לאחר החורבן, אלא שהם פסקו הלכה כר' יהודה, ששנת היובל היא שנה ראשונה לשמיטה הבאה].

ב. הרמב"ם [הלכה ה] מביא שכל הגאונים נקטו שמומן החורבן ואילך לא מנו כלל יובלות, אלא מונין רק שמיטין. וכתב הרמב"ם שמהגמ' [מסכת ע"ז] מוכח כדבריהם, ועוד כתב דכן מנהג אנשי א"י.

הלכה ד

בגמ' [ערכין דף יא:]: הובאה ברייתא שאמרו בה שבית ראשון ובית שני חרבו במוצאי שמיטה, ונחלקו בזה הראשונים:

א. רש"י [ע"ז דף ט:]: פירש שבית שני עמד תכ שנים, והיינו שחרב בשנת תכ, ושנה זו היתה מוצאי שמיטה, דהיינו שנה ראשונה למנין השמיטה הבאה, וגם נקט רש"י [שם] שמנין השנים שאנו מונין מהחורבן אינו כולל את השנה הזו אלא מתחיל מהשנה שאחריה, וכן הסיק הרא"ש [פ"ק ע"ז סי' ז].

ב. תוס' [ע"ז שם ד"ה האי] נקטו ע"פ הסוגיא דערכין [דף יב:]: שהבית השני חרב בשנת תכא, 11 והיא היתה מוצאי שמיטה. [ועיי"ש בתוס' שציינו דרש"י בערכין חזר בו ממש"כ בע"ז (דף ט:)] ונקט כמשמעות הגמ' (שם) שבית שני חרב בשנת תכא].

ג. הרמב"ם [הלכה זו] נקט שהבית חרב בשנת תכ, אך רק שנת תכא היתה מוצאי שמיטה. 12

לשון הרמב"ם, השנה שחרב בה הבית וכו' שנת מו מהיובל התשיעי היתה

ביאור החשבון הוא דכיון שבית שני עמד תכ שנים, ושש שנים ראשונות קודם קידוש עזרא עדיין לא מנו שמיטין ויובלות, נמצא ששנת תכ לבית השני שבו נחרב, היא שנת תיד למנין השמיטין והיובלות, וכיון שבבית שני מנו יובלות לקדש שמיטין, שנת היובל אינה ממנין השמיטין כחכמים דר' יהודה כמבואר ברמב"ן [להלן ה"ז], נמצא שארבע מאות שנה הן ה יובלות, ושנת תכ היא שנה יד ליובל, ושנת תכא, אשר הרמב"ם מכנה אותה בשם שנה שחרב בה הבית וכדלעיל, היא שנת מו ליובל התשיעי.

לשון הרמב"ם שנה זו וכו' למנין שמטות

מנין השמטות נתפרש בגמ' [ע"ז דף י.], עיי"ש שאמרו אמר ר"ג בגולה אין מונין אלא למלכות יון והיינו שהסופרים הכותבים גיטין ושמטות מונין למלכות יון, ונתבאר שם שאין מונין מתחילת מלכותם, דשש שנים מלכו בעילם, ורק אח"כ פשטה מלכותם

ביאורים והערות

11. וזה דלא כבבית ראשון, שמבואר בסוגיא דעירובין [דף יב.]. שחרב בשנת תי לבניינו והיא היתה מוצאי שמיטה, כמבואר בתוס' [ערכין דף יב: ד"ה הוה].

12. ומה שאמרו שבית שני חרב במוצאי שמיטה, כתב בשו"ת רלב"ח [סי' קמב] שלענין מנין שנות הבית מונין מניסן עד ניסן, ולכן שייך לומר שהבית חרב במוצאי שמיטה. [והובאו דבריו בספר פאת השולחן (סי' כט סוס"ק יז) והסכים עמו בפירושו זה]. והכסף משנה כתב דכיון ששנת החורבן מט' באב שבו נחרב הבית עד ט באב שלשנה הבאה היה רובה במוצאי שביעית, לכן נקט הרמב"ם ששנת החורבן היה מוצאי שביעית אף שהכוונה לשנת תכא.

קנין הלכה

מראי מקומות

בכל העולם. ונתבאר לעיל מינה בגמ' [ע"ז דף ט.]. דמלכות פרם מלכה בפני הבית השני לד שנים, ואח"כ החלה מלכות יון, וכיון שנתבאר שלא החלו למנות אלא אחר שש שנים ממלכות יון, נמצא שמנין השטרות התחיל מ' שנה אחר בנין הבית השני,¹³ שהם שפ שנים לפני חורבנו.

לשון הרמב"ם שנה זו וכו' היא שנת שמיטה והיא שנת כא מן היובל

מתוך ששנת החורבן, שנת תכא היתה מוצאי שמיטה דהיינו שנה ראשונה לשמיטה הבאה, והיא היתה שנה ראשונה לחורבן, לכן, כדי להגיע משנה זו שהיא שנה ראשונה לחורבן, לשנה בה כתב הרמב"ם את ההלכה הזו שהיא אלף קו לחורבן, יש להוסיף אלף קו שנים על השנה הראשונה שהיתה ראשונה לשמיטה, וכיון שהרמב"ם סובר בהלכה זו שגם אחרי החורבן מנו יובלות לקדש שמיטין, נמצא שאלף וק שנים היו כב יובלות, ונשארה שארית של שש שנים, וכאשר מוסיפים שש שנים על השנה הראשונה לשמיטה הרי זו השנה השביעית והיא שנת כ"א ליובל, דמתוך שהשנה הנ"ל [שנת תכא] היתה שנת טו ליובל וכנ"ל [בהלכה זו], נמצא שבאלף קו שנים נוספו שש שנים והיא השנה הכא ליובל.

הלכה ה - ו

שיטת הגאונים

הגאונים חולקים על הרמב"ם בשני פרטים:

- א. לפי הגאונים בשבעים שנה של גלות בבל מנו שמיטין ולא יובלות, וכנראה סברו שאף שקדושה ראשונה בטילה מ"מ מדרבנן נהגו שמיטין.¹⁴ ודעת הרמב"ם שבאותן ע שנה לא נהגו גם שמיטין, שעדיין לא תיקנו חכמים שמיטה מדרבנן.
 - ב. לפי הגאונים אחר החורבן, לא מנו יובלות לקדש שמיטין, אלא מנו רק שמיטין [ולפי הרמב"ם מנו גם יובלות]. וכתב הרמב"ם שכשיטה זו משמע בגמ' [ע"ז] חשבון זה הוא קבלה.
- ולמעשה הורה הרמב"ם כהגאונים, משום שכך נהגו אנשי א"י, "והקבלה והמעשה עמודים גדולים בהוראה ובהם ראוי להתלות". לפי הגאונים נמצא שהיודע את מספר השנים מהחורבן יכול לחלק את המספר הזה בשבע, ואם אין יתרה הרי זו שנת השמיטה, ואם יש יתרה, זהו מספר השנה בשמיטה.

ידיעת שנות השמיטה לפי מנין שנות העולם

לפי שיטת הגאונים נמצא [וכ"כ התומים] שאם נחלק את מנין שנות עולם לשבע, נדע ג"כ באיזה שנה בשמיטה אנו עומדים, שאם מספר שנות עולם מתחלק לשבע בלי יתרה הרי זו שנת שמיטה, ואם יש יתרה, זהו מספר השנים בשמיטה.

הסיבה לכך היא שבית המקדש השני חרב בשנת ג' אלפים וח' מאות ועשרים ושמונה שנה מבריאת אדם הראשון¹⁵, ומתוך

ביאורים והערות

13. כתב מהר"י קורקוס שבשנה זו בא אלכסנדר מוקדון לירושלים להחריבה ונסתלק מעליה לכבוד שמעון הצדיק, ולהיות לו לזכר ולחשיבות קבלו למנות בשטרות למלכותם.

14. ואחרי עליית עזרא, מהשנה השביעית לבית השני ואילך, החלו למנות שמיטין ויובלות. ומן הסתם גם בשש השנים הראשונות של הבית השני מנו שמיטין, דלא גריעי משנות גלות בבל, אמנם כשהחלו למנות שמיטין ויובלות לא הוצרכו להתחיל מנין חדש כיון שלפי החשבון נמצא שנה ששית לבנין הבית השני היתה שמיטה, [דשנת תי לבית הראשון היתה מוצאי שמיטה, וא"כ גם שנת ע לגלות בכל היתה מוצאי שמיטה שהיא שנה ראשונה לשמיטה, ושנה ראשונה לבית שני היתה שנה שניה לשמיטה, ושנה ששית היתה שמיטה], ונמצא שעזרא החל מניינו בשנה ראשונה לשמיטה.

15. בגמ' [ע"ז דף ט.]. מבואר שיציאת מצרים היתה בשנת ב' אלפים תמח לבריאת אדם הראשון, עיי"ש ברש"י [ד"ה הכי גרסינן], ואחרי

קנין הלכה

מראי מקומות

שאנו מונין את שנות עולם מהיצירה [משנת תוהו] כפי שנתבאר לעיל [הלכה ב], נמצא שבהמ"ק השני חרב בשנת ג אלפים וח' מאות וכט שנים ליצירה, ומספר זה מתחלק בשבע בלי יתרה, וזו היתה שנת שמיטה כמבואר ברמב"ם ששנת תכא היתה מוצאי שמיטה, נמצא שיש התאמה בין מנין שנות עולם לבין השמיטות, ושנת ה' תשעה היא שנת שמיטה, משום שמספר ה' תשעה מתחלק לשבע בלי יתרה.

ודעת הראב"ד שגם אחרי החורבן מונין יובלות לקדש שמיטין, ולדעת חלק מהאחרונים יש נפק"מ בזה גם לדיני דאורייתא, שהרי דעת הראב"ד [פ"א תרומות הכ"ב] שתרומות ומעשרות בזה"ז נהגין מן התורה.¹⁶

סיכום הנידונים ביחס לקביעת זמן שנת השמיטה

ג' נידונים יש ביחס לקביעת זמן שנת השמיטה:

- א. האם שנת תכ לבית השני היתה מוצאי שמיטה או שנת תכא, דרש"י והרא"ש [ע"ז דף ט] נקטו דשנת תכ היתה מוצאי שמיטה, ותוס' והרמב"ם נקטו דשנת תכא היתה מוצאי שמיטה.
- ב. האם אחרי החורבן מונין יובלות לקדש שמיטין או שמונין רק שביעיות שנים, דעת הגאונים דמונין רק שביעיות, וכן הוא להפוסקים שנקטו דהלכה כר' יהודה, ששנת חמישים עולה לכאן ולכאן והיא השנה הראשונה מהשמיטה הבאה. ודעת הראב"ד בהשגות, וכן סבר הרמב"ם [קודם שביטל דעתו לקבלת הגאונים] דמונין יובלות גם אחרי החורבן, ורק השנה שאחרי היובל היא תחילת שמיטה.
- ג. האם מנין שנות עולם המקובל בידינו הוא משנת תוהו שקדמה לבריאת אדם הראשון, או מבריאת אדם הראשון [נידון זה הובא לעיל הלכה ב], שלפי הרמב"ם ותוס' [ר"ה דף ח] מונין משנת תוהו, ולפי"ז כשאנו באים להפוך את מנין השנים הנזכרים בנמ' ביחס לשנת החורבן למנין שנות היצירה צריך להוסיף שנה אחת, שהרי המנין שבנמ' הוא מבריאת אדם ולא משנת תוהו, ודעת הגר"א [ליקוטים בשו"ע סי' סז סוף ס"א] (הליקוט לוקט מספר פאת השולחן) שאין להוסיף שנה, כי מנין השנים המקובל בידינו הוא מבריאת אדם.¹⁷

ביאור לשונות הטור והב"י והדרכי משה בנידון זמן שנת השמיטה

הטור [סי' סז ס"א] הביא את מחלוקת רש"י והתוס' אימתי היא שנת השמיטה, ונקט לפי השנים שבזמנו, שלפי רש"י שנת פז לאלף הששי היא שנת שמיטה, ולפי ר"י בעל תוס' שנת פח. והב"י לא הביא את דעת הרמב"ם, רק את דברי הרלב"ח [סי' קמג] שכתב שהרמב"ם סבר כתוס', ולשיטתו שנת ה' רסד היא שנת השמיטה. וכתב הד"מ שדברים אלו סתומים, שאם שנת ה רסד היא שנת השמיטה, נמצא ששנת ה' פט היתה שנת שמיטה, וזו שיטת שלישיית ואינה מתאימה לדברי הטור בשם ר"י. אך כבר כתבו הרלב"ח [בשו"ת סי' קמג] והדרישה והגר"א ששנת ה רסד שהזכיר הב"י בשם הרלב"ח היא לפי מנין שנות תוהו, ולפי מנין זה אכן שנת פט היתה שמיטה דהיא שנת פח למנין השנים מבריאת אדם הראשון, ולכן דעת הרמב"ם כדעת הר"י בעל

ביאורים והערות

תפ שנים נבנה ביהמ"ק הראשון כמבואר בספר מלכים, ועמד הבית תי שנים, ואח"כ ע' שנים גלות בכל ותכ שנים שעמד בית שני, נמצא שלפי הרמב"ם שבית שני נחרב בשנת תכ לבנינו [ולא בשנת תכא], היתה זו שנת ג אלפים וח' מאות ועשרים ושמונה שנים מבריאת אדם הראשון.

16. עיין לעיל בהערה [סוף הלכה א].

17. ונמצא שהמחלוקת בין הגר"א לבין הרמב"ם ותוס' הנ"ל הוא במציאות, כמה זמן עבר מחורבן הבית, שלפי הרמב"ם ותוס' מפחיתים שנה אחת ממנין שנות עולם המקובל [כדי להגיע למנין השנים מבריאת אדם] ומפחיתים מזה ג' אלפים תתכח שנת החורבן, ולפי הגר"א אין להפחית שנה אחת.

קנין הלכה

מראי מקומות

התוס', ואין כאן אלא שתי דיעות.

להלכה: אף שהטור נמשך אחר אביו הרא"ש ופסק כרש"י ששנת ה' פח [לשנות היצירה דהיינו לשנת תורה] היתה שמיטה¹⁸, מ"מ מנהג אנשי א"י מקדמת דנא כהר"י והרמב"ם וכן נקטו הב"י בשם הרלב"ח, וכן כתב הרמ"א, שהעיקר ששנת שכ ושכו הן שנות שמיטה.

הלכה ז

בגמ' [ראש השנה דף ט.] נחלקו רבנן ור' יהודה בדין שנת היובל, דרבנן סברי שהיא נמנית לעצמה, ורק בשנה שאחריה מתחיל מנין שני השמיטה הבאה, ור"י סובר ששנת חמישים עולה לכאן ולכאן. והובאה מחלוקת הזו גם בגמ' ערכין [דף יב: ודף לג.]. ודרשו זאת רבנן מהפסוק יובל היא שנת החמישים שנה, שנת חמישים אתה מונה ואין אתה מונה שנת חמישים ואחת¹⁹, ואמרו ע"ז בגמ' דזה לאפוקי מר' יהודה דאמר שנת חמישים עולה לכאן ולכאן.

להלכה: הרמב"ם נקט כרבנן דר' יהודה, וכן פסק הראב"ד בהשגות [לעיל ה"ו]. ורש"י [ע"ז דף ט:]: ותוס' [שם] בשם רבינו ברוך בעל סה"ת. וכן תוס' [ר"ה דף ט. ד"ה לאפוקי], והרא"ש [פ"ק ע"ז סי' ז] פסקו כר' יהודה.

הלכה ח

משגלה שבט ראובן ושבט גד וחצי שבט המנשה בטלו היובלות וכו', מקור הדין הוא בבבליא ערכין [דף לב:]²⁰, ודרשו חז"ל

ביאורים והערות

18. ובספר דרך אמונה [ציון ההלכה אות לג] ציין לספר הלכות א"י שכתב הטור עצמו [נדפס בשנת תשלט עם ספר התרומה] שהביא דעת ר"ת בשם ספר עולם של רבנן סבוראי, ששנת ד אלפים תקסד היתה שנת שמיטה וזה כשיטת ר"י והרמב"ם ולא כרש"י והרא"ש.
19. ברישא דהך ברייתא איתא יובל היא מה ת"ל, לפי שנאמר וקדשתם את שנת החמישים שנה, יכול כשם שמתקדשת והולכת מתחילתה, [פירוש דאין מצות היובל מתחילה ביה"כ אלא מראש השנה, וכו'] ישמעאל בריב"ב שמראש השנה לא היו עבדים משתעבדים לאדוניהם ולא נכנסים לבתיהם אלא אוכלין ושותין ושמים וכו'], ת"ל יובל היא שנת החמישים שנה, שנת החמישים אתה מקדש ואי אתה מקדש שנת החמישים ואחת. ועל זה המשיכה הברייתא ואמרה, ורבנן שנת חמישים אתה מונה וכו'. ונקטו התוס' [דף ח: ד"ה ורבנן ודף ט. ד"ה לאפוקי] שרבנן דר' יהודה חולקין על ר' ישמעאל וסוברים דאין השנה מתקדשת מתחילתה, אלא מיה"כ, ולכן לא צריך פסוק למעט תוספת יובל לאחריה, וכתבו תוס' דכיון שסתם משנה דר"ה סברה כר' ישמעאל בריב"ב שהרי אמרו באחד בתשרי ר"ה ליובלות, מוכח שאין הלכה כרבנן אלא כר' יהודה ושנת חמישים עולה לכאן ולכאן. והרמב"ם פסק להלן [הלכה יד] כר' ישמעאל בריב"ב ששנת היובל מתקדשת מתחילתה [ודרש זאת ר"י בריב"ב מהפסוק וקדשתם את שנת החמישים שנה], ומאידך פסק הרמב"ם כרבנן דר' יהודה ששנת היובל נמנית בפ"ע, ולכאורה זו סתירה. וצ"ל שסובר שאין זו סתירה דנהי דמבואר בברייתא שהחולקים על ר' ישמעאל בריב"ב סוברים כרבנן דר"ה, אך אין זה מכריח שר"י בריב"ב אינו יכול לסבור כרבנן, דשני פסוקים הם, א. וקידשתם את שנת החמישים שנה, ומזה למד ר"י בריב"ב שהשנה מתקדשת מתחילתה, [ואמרו ע"ז בבבליא שרבנן חלקו ודרשו שנים אתה מקדש ואי אתה מקדש חדשים, וזו דיעה יחידית להלן (דף כד) ולא נפסקה להלכה]. ב. יובל היא שנת החמישים שנה, שנת חמישים אתה מונה ואי אתה מונה שנת חמישים ואחת.
20. עיין בפירוש הגר"א [דברי הימים א פרק ה] שלמד מהברייתא הזו את סדר הגלויות שגלו שבטי ישראל ע"י מלכי אשור, שבספר דברי הימים [שם פסוק כו] נאמר שמלכי אשור פול ותגלת פלנרסר הגלו את שבטי ראובן וגד וחצי שבט מנשה, ולא נזכר ענין זה בספר מלכים. ובספר מלכים ב' [פס"ט פס' כט] מובא שתגלת פלאסר מלך אשור כבש את ארץ נפתלי והגלה את יושביה, והיה זה בימי המלך פקח בן רמליהו, ומדברי הגמ' הנ"ל יש ללמוד שקדמה גלות שנים וחצי השבטים לגלות נפתלי, וזה דלא כספר סדר עולם [פרק כב] שכתב שגלות

קנין הלכה

מראי מקומות

וקראתם דרור בארץ לכל יושביה, בזמן שכל יושביה עליה ולא בזמן שגלו מקצתן. עוד דרשו [שם] הו"ל יכול היו עליה והן מעורבין שבט בנימין ביהודה ושבט יהודה בבנימין יהא יובל נוהג, ת"ל לכל יושביה בזמן שיושביה כתיקונן ולא בזמן שהן מעורבין.

כמה יהיו מכל שבט שייחשב רוב יושביה עליה

הראשונים נחלקו כמה יהיו מכל שבט בא"י שייחשב רוב יושביה עליה:

- א. תוס' [ערכין דף לב. וגיטין דף לו:]: כתבו דסגי במקצת מכל שבט ושבט, וכן איתא בר"ש משאנן [תו"כ, מובא בהערה], וכיון שבימי עזרא עלו מכל יב שבטים לכן נהג יובל מן התורה בזמן בית שני.²¹
- ב. הרמב"ן [גיטין דף לו. סוד"ה ואינו מבוואר] כתב דבעינן רוב מכל שבט ושבט, וכמו בשאר דיני תורה כגון לענין קרבן פסח ופר העלם דבר של בציבור.

היובל נוהג בחוץ לארץ

מה שכתב הרמב"ם שהיובל נוהג בחוץ לארץ אין הכוונה לניהוגי שמיטת הקרקע וקדושת הפירות וחזרת קרקעות, שאלו נוהגים רק בא"י, וגם אין הכוונה לתקיעת השופר שנתפרש בה שהיא רק בא"י שנאמר תעבירו שופר בכל ארצכם, וכתב המאירי [מו"ק דף ב:]: דנפק"מ לדין עבד עברי, ולקבלת גר תושב ודין שדה חרמים, שכל אלו נוהגים גם בחו"ל בזמן שהיובל נוהג.

הלכה ט

עבד עברי שנקנה בזמן שנהג יובל ואח"כ נתבטל היובל

בתוס' [גיטין דף לו.]: הוכיח ר"ת שהיובל נהג בזמן בית שני מהגמ' [כריתות דף יא.], דאמר רב חסדא דמה שכתבו בספר עזרא שכולם הביאו קרבן אשם הוא משום שכולם שפחה חרופה בעל, והרי שפחה חרופה היא דוקא במאורסת לעבד עברי, ועבד עברי אינו נוהג אלא בזמן שהיובל נוהג, ומוכח מזה שנהג דין עבד עברי בימי עזרא.

וכתב הרמב"ן ד"ל שהיובל לא נהג בזמן בית שני, אלא שהיו אז עבדים עבריים שנקנו בזמן הבית הראשון ונרצעו, וחרב הבית קודם שהגיע היובל, עבד זה עובד לעולם ודינו כדין עבד עברי דמותו בשפחה כנענית. ומבואר בדברי הרמב"ן האלו דאף כשבטל היובל לא בטל דין ע"ע, ואף קנין האיסור שלו קיים להתירו בשפחה כנענית.

עוד כתב הרמב"ן דרב חסדא סובר [גמ' גיטין דף מג.]: דחציה שפחה וחציה בת חורין תפסי בה קידושין, ולכן משכחת לה שבסוף זמן בית ראשון, כאשר נהג דין ע"ע, קידש ע"ע את האשה שחציה שפחה וחציה בת חורין, וחרב הבית, ונבעלה אשה זו בימי עזרא.

לכאורה כוונת הרמב"ן בתירוץ השני לומר דאף אי נימא דכאשר בטל היובל בטל גם היתירו של ע"ע בשפחה, מ"מ לא בטלו הקידושין מהחצי בן חורין, שהרי אפילו אדם שאינו ע"ע יכול לקדש חצי שפחה וחצי בת חורין, וכיון שלא פקעו הקידושין מחצי הבת חורין, לכן יש בזה אשם שפחה חרופה. ויתכן שלפי תירוץ זה בזמן שבטל היובל פוקע כל דין עבד עברי.

ביאורים והערות

שבט נפתלי קדמה. [ובשלב שלישי, (מלכים ב פרק יז פס' ו) כבש שלמנאסר מלך אשור את שומרון והגלה את כל שאר השבטים לאשור]. ואף שרש"י [ערכין דף יב:] כתב שסנחריב הגלה את שבט ראובן וגד, צ"ל שכתב זאת ע"פ הגמ' סנהדרין [דף צד.]. שאמרו שמונה שמות היו לסנחריב פול, תגלת, פלאסר, שלמנאסר וכו', ועיין בהגר"א [שם] מה דכתב בביאור הגמ' הזו.

21. ובספר דרך אמונה ציין לפסקי תוס' [ערכין דף לא:] דסגי אף באחד או שנים מכל שבט.

והר"ש משאנן [תו"כ פ' בהר פרק ב] על הפסוק לכל יושביה כתב שאם גלו רובן של ישראל ונשארו מקצת מכל שבט נוהג היובל, אם אינם מעורבבים, אבל אם כל הציבור נמצא ורובם מעורבבים, ורק מיעוט מכל שבט יושב על מקומו, אין היובל נוהג כיון שרובם מעורבבים.

קנין הלכה

מראי מקומות

והחזו"א [שביעית סי' כד ס"ק ד] כתב דכשנמל היובל נתבטל קנין העבד עברי [ולא הזכיר כלל את דברי הרמב"ן].

דין המוכר עצמו לעבד בזמן שאין היובל נוהג

כתב הריטב"א [קידושין דף סט. ויכמות דף מו. ד"ה חזי] דמה שאמרו שאין ע"ע נוהג אלא בזמן שהיובל נוהג, היינו לענין יציאה בשש שנים או להתירו בשפחה, אבל יכול למכור את עצמו לישראל או לגוי, והוא קנוי לו קנין הגוף, ואינו יוצא לחירות אלא בגט שחרור.

ויש שהקשו²² שדברים אלו סותרים למש"כ הריטב"א [קידושין דף מז.]. דמה שאמרו שעבד עברי גופו קנוי וצריך גט שחרור הוא רק לענין קנין האיסור שבו, שהוא מותר כעת בשפחה, אבל מצד קנין הממון שבו סגי לו המחילה וא"צ גט שחרור.

דין בתי ערי חומה

בית הבנוי בארץ ישראל בעיר מוקפת חומה מימות יהושע בן נון, נאמרו בו הדינים שבפרשת בהר, שאינו נגאל אלא תוך שנה ממכירתו. מלבד זה הערים המוקפות חומה נתקדשו ע"י יהושע בן נון והן בכלל עשר קדושות שנמנו במשנה כלים [פ"א מ"ז], וקדושתן היא דמשלחין מהן את המצורעים, וגם אין מכניסין לתוכן מת.²³

דין ערים מוקפות חומה לאחר חורבן הבית הראשון

כתב הרמב"ם [להלן פרק יב הלכה ט"ו] שכאשר נחרב הבית הראשון בטלה הקדושה של ערי החומה. ואף שדעת הרמב"ם שקדושת המקדש וירושלים לא בטלה בזמן חורבן הבית הראשון, מ"מ קדושת הארץ בטלה, וקדושת ערי חומה בטלה, דמתוך שדיניהם תלויים ביובל, לכן אין ראוי לקיים קדושתן כשאר נפק"מ בקדושה זו.

וכאשר נבנה הבית השני ועלה עזרא, קידש גם ערי חומה כמבואר ברמב"ם [שם]. וכתב החזו"א [סי' ג ס"ק ו ד"ה ולהאמור] שזה משום שקיוו אולי ישובו כל ישראל וינהג יובל מן התורה, ואז ינהגו דיני בתי ערי חומה. [כשם שבבית שני מנו יובלות לקדש שמיטין מהמעט הנ"ל אולי ישובו כל ישראל].

וכאשר חרב הבית השני כתב החזו"א ששוב בטלה קדושת ערי חומה.

האם שילוח מצורעים מערים מוקפות חומה נוהג בזמן הזה

הראשונים נחלקו אם שילוח מצורעים נוהג בזמן הזה:

- א. רש"י [ברכות דף ה: ד"ה הא] כתב דגם בזמן הזה משתלחים מצורעים מערים מוקפות חומה, שלא בטלה קדושתן. וכתב הרשב"א [שם] בשם רבינו אלחנן ומקצת רבני צרפת שרש"י סבר דאף שהיובל לא נהג ולא נהגו דיני בתי ערי חומה מ"מ קדושתן לא בטלה למ"ד קידשה לעתיד לבוא, ולכן מצורעים משתלחים.
- ב. תוס' [שם ד"ה הא] כתבו דמתוך שאין יובל נוהג בזה"ז ואין דיני בתי ערי חומה נוהגים, גם קדושתן בטלה ואין

ביאורים והערות

22. עיין במסכת עבדים בביאור הגר"ח קניבסקי שליט"א [הנקרא קנין פירות אות א] שהקשה כן. וכן הקשה המגיה על הריטב"א יבמות [דף מו. ציון קמג]. ומכח קושיא זו דחק הספר קנין פירות שם לומר שלא נתכוין הריטב"א שצריך דוקא גט שחרור, אלא העיקר שגופו קנוי כמשכונן ואינו חוב ממון בעלמא, ואם נמכר לעכו"ם יש איסור גזל אם יפקיע עצמו ממנו, ואינו רק כהפקעת הלאותו, כמבואר בגמ' [ב"ק דף קיג].

23. וצ"ע מש"כ הרשב"א והריטב"א ותוס' רבינו יהודה בברכות [דף ה], שאין זבים וטמאי מת רשאים להכנס לערים המוקפות חומה.

קנין הלכה

מראי מקומות

מצורעים משתלחים מהן. 24.

גר תושב

כתב הרמב"ם [פ"ח מלכים ה"י] דמשה רבינו צווה מפי הגבורה לכופף את כל באי העולם לקבל את המצוות שנצטווה נח, וכל מי שלא קיבל יהרג, והמקבל אותם הוא הנקרא גר תושב בכל מקום, וצריך לקבל עליו בפני שלשה חברים.

דיני גר תושב

כתב הראב"ד [השגות לפרק יד איסורי ביאה ה"ח] שהרמב"ם לא פירש מה הם דיני גר תושב, והוא בא לפרשם:

- א. מותר להושיב עמנו גר תושב, אך אסור להושיב בינינו גוי שלא קיבל עליו ז' מצוות [וכן נתפרש גם ברמב"ם (פ"י עבודה זרה ה"ו)], וגם גר תושב אינו יושב עמנו בתוך העיר אלא מחוץ לעיר.
- ב. גר תושב מצוה להחיותו ולפרנסו, שנא' גר ותושב וחי עמך.
- ג. גר תושב יכול לקנות יהודי כעבד עברי. [וברמב"ם (פ"א מעבדים ה"ג) איתא שאין ב"ד מוכרין ישראל לגוי, וכן המוכר עצמו אינו רשאי למכור עצמו לגוי, ואף לא לגר תושב, ואם עבר ומכר את עצמו ה"ז מכור, אף אם מכר עצמו לגוי עובד ע"ז, ונמצא שאין כאן מעלה מיוחדת לגר תושב].

כתב הרמב"ם שאין דיני גר תושב נוהגין אלא בזמן שהיובל נוהג, ומקורו בגמ' ערכין [דף כט.].

וכתב החזו"א [סי' כד ס"ק ד ד"ה ר"מ] שגם בדעיבד אם קיבלוהו כגר תושב, אין קבלתם קבלה.

כתב הראב"ד [השגות פ"ח איסורי ביאה ה"ח] שבזמן שאין היובל נוהג לא נאמרו כל דיני גר תושב, ויש בהם שינויים לקולא ולחומרא:

- א. מותר להושיבו בינינו גם בתוך העיר, הואיל ואין קדושת הארץ עליה כפי שהיתה בזמן שהיובל נוהג.
- ב. אין מצווין להחיותו. [וכתב הראב"ד דקרוב הדבר שהטעם הוא שבזמן היובל היו שמיטין והיה יכול להתפרנס שלא בטורח ציבור, ועכשיו אינו יכול].
- ג. רשאי לקנות עבד עברי, ואינו יוצא כיוכל כדרך הקונה ע"ע בזמן היובל, אלא רשאי לקנותו עד זמן שירצה.

האם לדעת הרמב"ם נוהגת שמיטת קרקעות בזה"ז מן התורה

בדברי הרמב"ם [בסוף ההלכה] יש חילופי גירסאות, אשר גרמו למחלוקת בין האחרונים בדעת הרמב"ם בנידון שמיטת קרקעות בזמן הזה:

- א. גירסת המדרש הגדול וכל כתבי היד [ומהר"י קורקוס בשם כת"י], ובזמן שאין היובל נוהג וכו' ונוהגת שביעית בארץ מדבריהם. וכן השמטת כספים בכל מקום מדבריהם, ולפי גירסא זו מפורש ברמב"ם שגם שמיטת קרקעות בזה"ז אינה אלא מדרבנן.
- ב. הגירסא של הדפוסים שהיו גם לפני מהר"י קורקוס והכסף משנה, ובזמן שאין היובל נוהג אינו נוהג אחד מכל אלו, חוץ משביעית בארץ, והשמטת כספים בכל מקום מדבריהם. ונקט הכ"מ שתיבת מדבריהם קאי רק על השמטת כספים, אבל שמיטת קרקעות נוהגת לפי הרמב"ם בזה"ז מן התורה.

ביאורים והערות

24. בדעת הרמב"ם כתב בספר אבן האזל [פ"ו בית הבחירה ה"טז אות ב] דנראה שסבר כרש"י, שיש קדושה לערים מוקפות חומה אף בזה"ז, דאם לא כן לאיזה צורך קידש עזרא את הערים המוקפות חומה. והחזו"א [סי' ג ס"ק ו ד"ה ולהאמור] כתב שעזרא קידשן משום שקיוו שיעלו כל ישראל וינהג יובל, אך לאחר שחרב הבית בטלה הקדושה.

קנין הלכה

מראי מקומות

ודייק זאת הכ"מ גם לעיל [פ"ט ה"ב] מזה שהרמב"ם הביא [שם] את ההיקש של שמיטה ליוכל רק לענין שמיטת כספים ולא לענין שמיטת קרקעות.²⁵

ואף שבפרק ד [הכ"ט] כתב הכ"מ שלדעת הרמב"ם גם שמיטת קרקעות בזה"ז היא מדרבנן, דברים אלו נלקחו מתשובת אבקה רוכל, שכנראה חזר בו ממנה, ובסוף ימיו כשכתב את הכסף משנה בשנת ה-שכו [עיין בכ"מ פרק י ה"ו] חזר בו. אמנם בספר החינוך [מצוה של] ובספר חרדים מבואר שגרסו ברמב"ם כגורסת כתבי היד, ששמיטת קרקעות בזה"ז גם היא מדרבנן.

מור וש"ע חו"מ סימן סז

במראה המקומות לחודש תמוז נתבארו הרבה נושאים מדיני שמיטת כספים, ולא נחזור עליהם במראי המקומות הנוספים עתה, אלא רק נציין להלכה ברמב"ם שם נתבאר הנושא שבסעיף השו"ע, וגם יתבארו בע"ה נידונים שלא נתפרשו במראי המקומות הנ"ל.

סעיף א

בסעיף א שני נושאים עיקריים:

- א. האם שמיטת כספים נוהגת האידנא, עכ"פ מדרבנן.
- נושא זה נתבאר במראי המקומות לחודש תמוז הלכה א.
- ב. חשבון שנת השמיטה, נתבאר שם הלכה ו', ושיטת הגר"א כמנין שנות העולם נתבארה שם הלכה ב.

פמ"ע ס"ק ב

בסמ"ע מבואר שנקט בדעת השו"ע שרק שמיטת כספים נוהגת מדרבנן בזה"ז, ולא שמיטת קרקעות, וכתב הטעם שלא רצו לתקן שמיטה ויובל מדרבנן משום שלא יכלו רוב הציבור לעמוד בו.²⁶ וציין לתוס' גימין [דף לו:].

עוד כתב הסמ"ע טעם נוסף למה לא תקנו בזה"ז שמיטת קרקע, כיון שזו מצוה התלויה בארץ ולא שייכא בחו"ל, וממילא גם בא"י לא תיקנוהו [כנראה כוונתו שא"י היתה חרבה ועיקר עם ישראל היה בחו"ל], משא"כ שמיטת כספים שהיא חובת הגוף ונוהגת גם בחו"ל.

דברים אלו של הסמ"ע צ"ע, וכבר תמה עליהם בהגהת החת"ס, דלא כתבו תוס' בניטין דבריהם אלא לבאר למה לא תיקנו יובל

ביאורים והערות

25. והחזו"א [סי' ג ס"ק ז] כתב דמזה שהרמב"ם פסק כרבי שהוקשה שמיטה ליוכל, ובגמ' [מו"ק ב:] הובאו דברי רבי לענין שמיטת קרקעות מוכח שגם שמיטת קרקעות הוקשה ליוכל לפי הרמב"ם.

26. ואף שהובטחנו בתורה וציויתי את ברכתי לשלש השנים, כתב הסמ"ע דהיינו בזמן ששמיטה נהגה מן התורה ולא בזה"ז. והחזו"א [סי' יח ס"ק ד] כתב דמסתבר שהברכה היתה גם בזמן בית שני וגם אחר החורבן, דב"ד שלמעלה עושין מה שגזרין בב"ד של מטה, ומ"מ אין ב"ד של מטה סומכין על הברכה אלא מתקנים תקנות לטובת הצבור לפי חובת ההשתדלות, וכגון הא דהרכה כרכים כבשו עולי מצרים ולא עולי בבל והניחום כדי שיסמכו עליהם עניים בשביעית, וכן הא דהתירו לזרוע מפני הארנונא, דענין הברכה הוא הבטחה שהקב"ה יברכם, אבל אפשר שיגרום החטא לקפחם, ועוד שההבטחה אינה אלא לכל ישראל, אבל היחיד יוכל ללקות בשביל חברו, ולא אמרה תורה לסמוך על הברכה ולהמנע מההשתדלות המחוייבת בדרכי הטבע.

קנין הלכה

מראי מקומות

מדרבנן, אבל בודאי תיקנו מדרבנן גם שמיטת קרקעות.

סעיף ב

השו"ע פסק בסתמא את דברי הרמב"ם [פ"ט ה"ו] שאם סיים לו קרקע שממנה יגבה אינו משמט, והביאו מהר"י קורקוס והגר"א [שנות אליהו פ"י מ"א], שמקורו בירושלמי [ריש פרק י]. ואח"כ הביא השו"ע את דברי בעל התרומות שכתב שהרמב"ם איירי באופן שאינו יכול לסלקו בזווי. והסמ"ע [ס"ק י] הביא את דברי הר"ן [גיטין פרק ד דף יט: מדפי הרי"ף] שכתב שהיות ויחד את השדה הוזה לפירעון הלואתו לכן אינו משמט, והיינו דהוי כגבוי ועדיף טפי ממשכנתא.

משכנתא שבתחילתה אינו יכול לסלקו ואחר זמן יכול לסלקו

כתב הב"י בשם הרשב"א [תשובה סי' תתקפא] דכל משכנתא שאין יכול לסלקו אפילו יום אחד מיקרי אתרא דלא מסלקי. ומשמע דמעשה כבר מיקרי השדה כגבויה ביד המלוה עד סוף תקופת המשכנתא, אף שיכול הלוה לסלקו בזווי. ובשו"ע יש בזה לשונות סותרים, שבתחילה כתב "ומקום שאינו יכול לסלקו עד סוף זמנו אין שביעית משמטתה", ומבואר דקפדינן שלא יוכל לסלקו במשך כל זמן המשכנתא. ובסוף הסעיף הביא את דברי הי"א שאמרו שלא היקל הרמב"ם בסיים לו שדה אלא דאינו יכול לסלקו, והביא אח"ז את דברי הרשב"א הנ"ל שכתב דדי בזה שא"י לסלקו יום אחד. ונאמרו כמה יישובים באחרונים לסתירה זו:

- א. הסמ"ע [סוס"ק י] כתב דבעלמא סובר השו"ע דאין להקל אלא במשכנתא שא"י לסלקו עד סוף הזמן, אבל בסוף הסעיף איירי בסיים לו שדה להלואתו, דבזה היקל הרמב"ם, ואף לה"א שלא היקל בכל ענין, מ"מ הקילו טפי לענין דסני בשאינו יכול לסלקו יום אחד.
- ב. הט"ז והגר"א חלקו על הסמ"ע ונקטו שהשו"ע הביא בזה מחלקות ראשונים, והגר"א הביא שהרא"ש [פ' איזהו נשך סי' לה] והראב"ד [שם] והר"י מיגש [ב"ב דף קכה:] סוברים דבעינן שבכל משך הזמן לא יוכל לסלקו, וכן פסק השו"ע [ח"מ סי' רעה ס"ז].

ביאור דברי הסמ"ע ס"ק ו - דין שמיטה במלוה על המשכון

דברי הסמ"ע [ס"ק ו] בענין משכון טעונים ביאור, ונעתיק את לשונו, ובמוסגר נכתוב את הנראה בפירושו: ואשר יהיה לך את אחיך והיינו הלואה שלך שהיא ביד אחיך תשמט ירך, ולא כשיש משכון בידך מאחריך, ואפילו כשהוא ביד אחיו [פי' אף באופן שהמלוה השאיר את המשכון ביד הלוה ולא נטלו לביתו] ואינן בידו בתורת הלואה כי אם בתורת פקדון [פי' שלא הלוה ללוה את המשכון רק הפקידו אצלו] אינו משמט, דכל מקום שהוא, ברשותו דמריה הוא, [פי' דאף כשהמשכון ביד הלוה מ"מ הוא נחשב כנמצא ברשותו של המלוה, והסמ"ע קורא כאן למלוה "מריה" דהאי משכון]. ולא מיקרי את אחיך וגם אינו צריך לנוגשו [פי' שכאשר הוי רק בגדר פקדון אצל הלוה והרי זה כנמצא ברשות המלוה ה"ז בגדר של אחיך בידך, וגם א"צ לנוגשו, דנטילת פקדון אינה נגישה, דאינו אלא תובע את שלו].

גוף הדין של הסמ"ע שמלוה על המשכון אינו משמט גם כשהמשכון בידי הלוה, מבואר בגמ' [ב"מ דף קיד:קטו]. עיי"ש שאמרו משכנו ומת הלוה בשעה שהמשכון הוחזר לו [כדין כסות יום שמצוה להחזירה ביום] שומטו המלוה מעל בניו ואינו כמטלטלי דיתמי, ומבואר בהמשך הנמ' דה"ה דאין שביעית משמטתו.²⁷

ביאורים והערות

27. אמנם בתשובת מהר"ם מרוטנבורג [ד"פ סי' תתקעג] המובאת במרדכי [ב"מ סי' שצ] ובכ"י [להלן סעיף ג] מבואר, דאם ראוהו הלוה לשמעון על המשכון שהוא ברשות שמעון, ויחד לו שמעון אותו משכון, אפילו נטלו ראוהו וחזר ויחדו אצלו שיהא ממושכן אצלו עבור

קנין הלכה

מראי מקומות

סעיף ג

דיני שמיטת כספים בפלגא מלוה דעיסקא

- א. הב"י הביא את תשובת המהר"ם מרוטנבורג [ד"פ סי' תתקע"ו], המובאת גם במרדכי [ב"מ סי' שצ'], שכתב דשביעית משמטת פלגא מלוה דעיסקא, והטעם הוא משום שאותו פלגא הוא מלוה לכל דבר, אלא שאינו רשאי להוציאו ביציאותיו אלא הוא משועבד לעיסקא. וכך פסק השו"ע [בסעיף זה] ללא חולק.
- ב. אמנם בתשובת מהר"ח או"ז [סי' לט] כתב דאין שביעית משמטת עיסקא, דעיסקא כחזקת נותן העיסקא עומדת, דלמשא ומתן ניתנה ולא להוצאה. וגם הדרב"ז [שו"ת ח"ד סי' אלף רכה] כתב דאין שביעית משמטת עיסקא משום דנראה שאינו מלוה גמור, רק רבנן עשאוהו כמלוה לטובתו של המלוה. והתומים [סי' סז ס"ק ו] הביא את תשובת הדרב"ז ונסמך עליו. גם בספר שער המשפט [סי' רעח ס"ק ב] כתב שנראה לפסוק לדינא כהדרב"ז הנ"ל.
- ולכאורה המחלוקת תלויה בעיקר הגדר של פלגא מלוה דעיסקא, דמלשונות רש"י [ב"מ דף קד: ד"ה להכי] משמע דאכן פלגא מלוה דעיסקא הוא מלוה, אלא שיש הגבלה מסויימת שאין רשאי להוציאה בהוצאותיו. והרי"ף כתב דהטעם שנותן העיסקא גובה גם ממטלטלי דיתמי הוא משום שהוא נוטל את שלו, דלא קנאם מקבל העיסקא אלא להתעסק בהן לחוד, וכשמת חוזרת העיסקא לבעליה.
- ומסתבר שהמהר"ם מרוטנבורג נקט כרש"י שפלגא מלוה דעיסקא הוא מלוה גמור, והמהר"ח או"ז והרב"ז נקטו כהרי"ף שעיסקא ברשותיה דמרא קיימא.
- בספר פאת השולחן [סי' כט אות כח] האריך לחזק את פסקו של השו"ע ששביעית משמטת פלגא מלוה דעיסקא, וראה הערה²⁸.

סעיף ד

מקור הדין בשו"ת הרא"ש כלל עז ס"ג. וטעמו הוא משום ששביעית אינה משמטת שותפות, דהפצי השותפות הנמצאים אצל אחד מהשותפים אינם בגדר הלואה אלא בגדר פקדון.

סעיף ה

מקור הדין בדברי רבינו ירוחם בשם הגאונים, ובשם תשובת הרשב"א ח"ג סי' נט. ויסודו הוא דבשעה שהערב פורע את חובו של הלוח מתחייב הלוח לשלם את הסכום הזה לערב, והווי כאילו הערב הלוח ללוח, ושביעית משמטת חוב זה.

סעיף ו

גידון זה של שביעית משמטת את השבועה, ושאינה משמטת שבועת השומרים והשותפים נתפרש במראי המקומות על הרמב"ם פ"ט הלכה ו-ז,²⁹

ביאורים והערות

מעותיו שביעית משמטתו, כיון שראובן לא תפיס ליה ומחוסר גוביינא. ולכאורה צ"ע מהגמ' [ב"מ דף קיד הנ"ל], ואולי בגמ' איירי שבכל יום חוזר המלוה ונוטל את המשכון אליו, ורק מחזירו ללוה ליום או ללילה כמצות התורה, דזה מיקרי טפי משכון שתחת ידי המלוה. והמהר"ם איירי שהמשכון נשאר בקביעות אצל הלוח, וצ"ע.

28. אמנם עיקר אריכות דבריו של הפאת השולחן הוא לומר שאין זה כמלוה על המשכון, והאריך לחזק את דברי המהר"ם שמשכון המוחזק בידי הלוח אינו מונע את השמטת החוב. אך כבר העיר על דבריו הרידב"ז [בספר בית הרידב"ז ס"ק י'] שטעמם של החולקים אינו משום דהווי כעין מלוה על המשכון, אלא דלא הווי בגדר מלוה גמור כלל.

29. וראה הערה בסוף הסעיף בשם הרשב"א [ח"ב סי' שעג] וחדושי הר"ן [שבועות] שכתבו ביאור נוסף בשביעית משמטת שבועה.

קנין הלכה

מראי מקומות

נשבע לשלם חובו

מקור דברי הרמ"א שהנשבע לשלם את חובו, הוא בתשובות הרשב"א במיוחסות סי' רנו. ועיין סמ"ע [ס"ק טו] שמבואר שיש בזה כמה אפשרויות:

- א. אם זמן פירעון החוב הוא קודם שעת השמיטה וגם נשבע לפרוע את החוב בזמן, א"כ כשעבר הזמן כבר עבר על שבועתו, ואין נפק"מ בזה שהשביעית תשמט את עצם החוב בעוד כמה ימים.³⁰
- ב. אם זמן הפירעון הוא אחר השמיטה ונשבע לפרוע לו בזמן זה בלא"ה אין החוב נשמט דהוי כמלוה לעשר שנים.
- ג. אם זמן הפירעון הוא קודם השמיטה ונשבע לו מתחילה שגם אם יאחר מלשלם בזמן ישלם לו אחר חודש, וזהו זמן שאחרי השמיטה, בזה איירי תשובת הרמב"ן והרמ"א שאין השבועה מחייבתו לפרוע כיון שהחוב נשמט, והוא לא נשבע אלא לשלם את החוב שהוא חייב.³¹ וכן אם מחל לו המלוה את השבועה מחייבתו לפרוע.

אמנם כל זה בנשבע בסתמא לפרוע חובו, אבל אם נשבע במפורש לפרוע את החוב גם אחר השמיטה [והיינו שנשבע שכאשר המלוה יאמר לו משמט אני יאמר לו אף על פי כן], בזה פשוט שחייב לקיים שבועתו [וכן כתב בשו"ת מהר"י בן לב ח"א סי' עה].³²

סעיף ז

נידון מלוה שנעשתה כפרנית נתבאר במראי המקומות על הרמב"ם פ"ט ה"ה.

סעיף ח

מקור הדין בתשובות הרא"ש סוף כלל פו, דמה דאיתא דכל מעשה ב"ד אינו משמט משום דהוי כנבוי, היינו כאשר כתבו ב"ד פסק דין.³³

ביאורים והערות

30. וכתב הסמ"ע [ס"ק טו] וז"ל [אחר שהתייחס לדין הנ"ל שנשבע לפרוע קודם זמן השמיטה] מדלא הזכיר [הרמ"א] שעבר על שבועתו שיתיר לו שבועתו, עכ"ל. ענין התרת השבועה שייך רק קודם שהגיע הזמן לפרוע ולא אחר שעבר הזמן וכבר עבר על שבועתו.
31. בהגהת רע"א ציין לתשובת הרשב"א [ח"ב סי' שעג] שכתב שבציוור זה אמרין שהשביעית משמטת את השבועה, והיינו שלולי דין זה ששביעית משמטת את השבועה היינו מפרשים שכוונת שבועתו שנשבע לפרוע חובו ע"י שיאמר למלוה "אף על פי כן", וקמ"ל ששביעית משמטת הן את החוב והן את השבועה. וראה להלן בסמוך מה שיובא בשם מהר"י בן לב.
- ועיין בחידושי הר"ן [שבועות דף מט.]. שכתב ג"כ שבציוור זה אמרין דהשביעית משמטת את השבועה, והטעם כמש"כ הרשב"א הנ"ל במיוחסות, דכיון שעברה השביעית והשמיטה את החוב, ממון אין כאן שבועה אין כאן [וכנ"ל דלא נשבע לפרוע מה שהוא חייב]. וקמ"ל דלא נימא דכיון שהאדם מחוייב לפרוע את החוב גם מחמת השבועה נימא דלא קרינא ביה לא יגוש דכבר נגוש ועומד הוא מחמת השבועה, דומיא דמלוה על המשכון, קמ"ל דלא קרינן נגוש ועומד אלא כשהוא נגוש מצד הממון כגון במשכון, אבל מה שאדם נגוש מחמת המצוה [לקיים שבועתו] אינה בגדר נגוש, ולכן השביעית משמטת את הממון, וממון אין כאן שבועה אין כאן, וכנ"ל.
32. ועיין בדברי מהריב"ל שתמה על הרשב"א דכיון ששנת השמיטה ידועה, א"כ זה שנשבע בודאי נשבע לפרוע למרות שכבר נשמט החוב. ולכאורה י"ל דהרשב"א איירי שנשבע בסתמא, להבטיח את המלוה שיפרע חובו, ולא העלה על דעתו ענין השמיטה, וכיון שנשמט החוב אין השבועה מחייבתו לפרוע חוב שנתבטל.
33. משא"כ אם פסקו ב"ד לחייבו ועדיין לא כתבו את הפסק, שביעית משמטתו, וזה כלול במש"כ הירושלמי דכפרנית שנעשתה מלוה משמטת, כגון שכפר ובאו עדים וחייבוהו ב"ד ועדיין לא כתבו את הפסק.

קנין הלכה

מראי מקומות

סעיף ט

דין המלוה בתנאי שלא תשמטנו שביעית, ושלא ישמטנו הלואה בשביעית נתפרש במראי המקומות על הרמב"ם פ"ט ה"י.

כתב בשטר לשון פקדון

מש"כ הרמ"א שאם כתב בשטר לשון פקדון אינו משמט, מקורו במהרי"ק [שורש קפב ד"ה ועל דבר השמיטה], ומעמו דכשם שאמרו [קידושין דף כו.]. במי שנתן שדהו במתנה וכתב בשטר לשון מכירה ונתנה אמרינן דבמתנה נתנה לו, וכתב לשון מכירה כדי ליפות את כוחו, כן אמרינן הכא דאף שבמציאות היתה הלואה גמורה, כתבו לשון פקדון כדי ליפות את כוחו שלא ישמיטנו בשביעית, וה"ז כמלוה ע"מ שלא ישמיטנו בשביעית.

נהגו לכתוב כן בשטרות

דין זה של הרמ"א קאי על מקום שנהגו לכתוב בשטרות תנאי שלא ישמיטנו בשביעית, ובשטר אחד לא כתבו, וכתב הרשב"א בתשובה שלא אמרינן בזה דדרשינן לשון הדיוט ונידון שטר זה כאילו כתבו בו התנאי הנוכח. והטעם הוא שבכל המקומות שדרשו לשון הדיוט אם לא עשה את התנאי בשעת מעשה עלול להפסיד הרבה ואין לו תקנה, ולכן אמרינן דהוי כאילו גם הוא התנה, אבל לענין שמיטה גם אם לא התנו בשעת החלואה אין הכרח שהמלוה יפסיד, דיש לו עצה לכתוב פרוזבול או לתבוע חובו קודם זמן השמיטה, ובכה"ג ל"א דהוי כאילו התנה.

והסמ"ע [ס"ק כ] כתב טעם אחר, דכיון שמצות שביעית עומדת לפנינו ומפקיעה את החוב, אין המלוה יכול לחדש ולתבוע מהלואה ממון על סמך המנהג, שהלואה יאמר שבכוונה לא כתב המלוה כן כדי לקיים מצות השמיטה.

סעיף י

דין המלוה לעשר שנים נתפרש במראי המקומות על הרמב"ם פ"ט ה"ט.

והשמיטו הטור והשו"ע את הדין הנוסף שכתב שם הרמב"ם, שאם התנה עמו שלא יתבענו ה"ז משמט. וכתב הפאת השלחן [ס"ק מו] שזה משום שבספר התרומות כתב על דברי הרמב"ם האלו שאינם מבוררים לו.

סעיף יא

דין המוסר שטרותיו ל"ב"ד נתפרש במראי המקומות על הרמב"ם פ"ט ה"ו.

ועיין סמ"ע [ס"ק כב] שמתבאר מדבריו שדין מוסר שטרותיו ל"ב"ד הוא מן התורה, וצריך למסור בפועל את השטרות לבית הדין. ופרוזבול הוא תקנת הלל שע"י מסירת הפרוזבול ה"ז כאילו מסר שטרותיו ל"ב"ד. ורב נחמן תיקן מסירת דברים בע"פ. [לדעת מקצת פוסקים תקנו זאת לכל אדם ולא רק לתלמידי חכמים, וכן פסק הרמ"א להלן סעיף כ].

סעיף יב

דין מלוה על המשכון, ומחלוקת הראשונים במשכון שאינו שווה כנגד כל החוב, נתפרשו במראי המקומות על הרמב"ם פ"ט ה"ד.

סעיף יג

מקור הדין של משכנו שלא בשעת הלואתו הוא בטור, והחידוש בזה הוא דאף שמשכון זה חייבה התורה להחזירו ללוה בשעות שהוא נצרך לו, כמות יום וכמות לילה בלילה, משא"כ משכון בשעת הלואתו, שלא נאמרה בו מצוה זו, כמבואר בגמ' [ב"מ דף קיד:], מ"מ חשיב המשכון כגבוי בידו ולא קרינן ביה לא יגוש, ומה שהוא מחזירו ללוה בשעות שהוא נצרך להם הוי כמשאילו

קנין הלכה

מראי מקומות

לו, [סמ"ע ס"ק כד].³⁴

מה שכתב השו"ע שמשכנו ע"י ב"ד, הוא משום שמשכנו שלא בשעת הלואתו אסור מן התורה למלוה ליטלו מן הלוח בעל כרחו, ורק ע"י ב"ד רשאי למשכנו בעל כרחו.

סעיפים יד-טו

דיני הקפת החנות ושכר שכיר נתפרשו במראי המקומות על הרמב"ם פ"ט הי"א, ושם נתפרש גם ענין הזקיפה במלוה. ונתבאר שם מחלוקת הראשונים בטעם הא דאין הקפת החנות ושכר שכיר נשמטים, שדעת תוס' [כתובות דף נה. וגיטין דף יח. ד"ה מאימתי], והר"ן [כתובות שם] וכן הריב"מ צ"פ"י מ"ב], והגר"א [שנות אליהו], ששביעית משמטת רק מלוה, והקפת החנות ושכר שכיר אינם מלוה. והרמב"ם כתב דהקפת החנות מיירי באופן שלא היה דרך לתובעה מיד אלא רק כשנצטבר סכום גדול יותר, וכל זמן שלא נצטבר הסכום אין החוב עומד לפירעון ולא קרינא ביה לא יגוש [וכעין זה כתב הכס"מ גם גבי שכר שכיר].

והב"י האריך לבאר את הטעם של דין הקפת החנות³⁵ והסיק כטעמו של הרמב"ם, ולפי"ז כתב דשביעית משמטת גם חובות שאינן מכח הלואה, וגם הסמ"ע [ס"ק כו] העתיק דברים אלו, וקצ"ע שלא כתבו דהרבה ראשונים חולקים וסוברים דשביעית אינה משמטת אלא מלוה.

בדברי הב"י בדין הפקעת כח היורשים

הב"י הביא את תשובת הרא"ש [כלל עז דין ג] שהביא את תשובת הרמב"ם שכתב כמה הלכות בדיני שמיטת כספים, ובתוך הדברים כתב הרמב"ם דאין שביעית מפקיעה כח היורשים אף אם הם גדולים. והדברים טעונים ביאור. וכתב הב"י בתחילה שהכוונה שהיתה למוריש שותפות עם אדם אחר, וקמ"ל דמתוך ששותפות אינה מלוה לכך אינה נשמטת, וקצ"ע דלא משמע כלל דאיירי בשותפות. ובתשובת הרמב"ם³⁶ נתפרש שבסמך ירושה טענין ליורשים שמא היה פרוזבול, או שמא התנה אביהם ע"מ שלא ישמיטנו בשביעית, וזה אף בגדולים [וכן כתב הר"מ ס"ק ו], אך אם האב הודה קודם מותו שלא כתב פרוזבול ולא התנה כנ"ל, בכה"ג השביעית משמטת את החוב, אא"כ היו היורשים קטנים שהחובות שלהם כמפורסם לב"ד, [וכן כתב הב"י בסוף דבריו].

סעיף טז

גידון קנסות דאונס ומפתה נתפרש במראי המקומות לרמב"ם פ"ט הי"ב. ונתבאר שם שלפי הרמב"ם הסובר שגם חובות שאינן מכח מלוה נשמטים, כמבואר בסעיף הקודם, צ"ל שיש סברא מיוחדת בקנסות שאינן נשמטין, ועיי"ש שהבאנו את לשון הרמב"ם בפיחמ"ש, ומה שביארו בזה.

[ודברי הסמ"ע (ס"ק כט) צ"ע, שכתב דקנס של אונס אינו משמט כיון שאינו הלואה, וזה מתאים לשיטת התוס' והר"ן וסיעתם, שרק הלואה נשמטת, והסמ"ע עצמו בסעיף הקודם (ס"ק כו) כתב את שיטת הרמב"ם בהא דהקפת החנות אינה משמטת].

ביאורים והערות

34. ונמצא שאף שמשכנו שלא בשעת הלואתו קנוי לו טפי ממשכנו בשעת הלואתו כמבואר בתוס' [גיטין דף לו. ד"ה שאני], מ"מ יש חידוש בהא דאינו משמט גם במשכנו זה, טפי מבמשכנו בשעת הלואתו.

35. גם הקשה הב"י למה פסק הרמב"ם [בהלכה ה] את המשנה של השוחט את הפרה בראש השנה ונתעברה השנה דשביעית משמטת, ומ"ש מהקפת החנות. ובמראי המקומות להרמב"ם [פ"ט ה"ה] הבאנו את דיעות הראשונים בזה.

36. מהדורת פריימן סי' רמא, מהדורת בלאו סי' שצ.

קנין הלכה

מראי מקומות

זקיפה במלוח, בדברי הסמ"ע ס"ק ל

הסמ"ע הביא את דברי הב"י שמבואר ממנו דבקנסות וכן בחוב של כתובה שהיא מעשה ב"ד, בעינן מעשה חשוב כדי לזקוף במלוח, והיינו העמדה בדין, משא"כ בהקפת החנות, דסגי בקביעת זמן לפירעון, והיינו דענין הזקיפה במלוח מבטל את שם החוב הקודם והופך אותו לחוב בעלמא, ובקנסות שהן חיוב שב"ד מחייבין וכן בכתובת אשה, אין שם החוב הקודם נעקר אלא ע"י מעשה חשוב של העמדה בדין, ולא סגי בקביעת זמן לתשלום.

ובשו"ת מהרי"ט [חו"מ סי' קיד] נקט איפכא, דקביעת זמן פירעון חשיבא זקיפה טפי מהעמדה בדין, ולענין שכר שכיר והקפת החנות לא מהניא העמדה בדין להופכן לסתם חוב, אלא בעינן דוקא קביעת זמן פירעון, ורק בקנס דאונס ומפתה מהניא העמדה בדין להופכן לסתם חוב הנשמט בשביעית. והטעם הוא משום שבקנסות ההעמדה בדין גורמת שינוי במהות החוב, דאחר שעמד בדין [ונגמר הדין] תו אי מודה לא מיפטר, וכן בכתובת, קודם העמדה בדין אינה יכולה לגבותה בלי להוציא גט עמה, ואחר העמדה בדין אינה צריכה גט, לכן יש חשיבות להעמדה בדין לחושבו כמלוח, משא"כ בשכר שכיר והקפת החנות שכל מטרת ההעמדה בדין היא רק כדי לגבות את החוב, ואין ההעמדה בדין גורמת שינוי בגוף החוב, בזה לא חשיב זקיפה במלוח אלא אם קבע זמן פירעון.

סעיף יז

דיני שמיטת כספים בכתובה נתפרשו במראי המקומות על הרמב"ם פ"ט הי"ג.

בדברי הרמ"א ישראל שקנה שטר מגוי

מקור הדין הוא בשו"ת הרשב"א ח"א סי' תשס"ט, וכתב הרשב"א דהטעם דאינו משמט הוא משום שמתחילתו של החוב הזה לא היה בר שמיטה, דגוי אינו בר שמיטה, לכן כל זמן שלא נזקף המלוח אינו משמט, וכשם שדרשו בספרי שאין שביעית משמטת גזילה ופקדון אא"כ זקפן במלוח.

והנה הסמ"ע [ס"ק לג] קישר את הדין הזה של הרמ"א לסוגיא בפרק חזקת הבתים [דף לה:]: דהבא מכח גוי דינו כגוי, דכשם שגוי אין לו חזקת שלש שנים, כן ישראל הקונה מגוי אין לו חזקה. [גם מלשון הרמ"א משמע דענין זה שייך לסוגיא הנ"ל]. וציין הסמ"ע לסי' קנד [סעיף יח], דשם נחלקו הראשונים וכן נחלקו השו"ע והרמ"א אם דין זה נאמר רק לגרועותא, לגרוע כח החזקה, או גם לטיבותא, ליתן לישראל זכויות מכח הגוי, ודעת הרמ"א שזה נאמר גם לטיבותא, וכתב הסמ"ע שהרמ"א כאן לשיטתו שם, שגם לטיבותא נאמר כלל זה ולכן מקבל ישראל זכויות הגוי שלא תישמט ההלואה. עוד הוסיף הסמ"ע דנראה דהבא גם השו"ע יודה שאף לטיבותא מקבל ישראל את זכויות הגוי, משום דינא דמלכותא דינא.

אמנם התומים [ס"ק יט] כתב שבתשובת הרשב"א לא הזכיר כלל נידון זה של ישראל הבא מכח גוי, [וגם ציין שהרשב"א עצמו סובר שרק לגרועותא אמרו שדינו כגוי ולא לטיבותא], אלא טעמו של הרשב"א הוא משום שתחילת ההלואה אינה בת שמיטה כיון שהיתה הלואה גוי, וכל זמן שלא זקף במלוח לא נשתנה דינה.³⁷

ביאורים והערות

37. דברים אלו של התומים טעונים קצת ביאור, דלכאורה הא דהלואה גוי אין בה שמיטה אינו משום דהוי הלואה מסוג אחר, כגזילה ופקדון, אלא משום שהגוי אינו מצווה במצות השמיטה, וא"כ למה לא יחול דין השמיטה על ישראל שקנה את ההלואה מהגוי. וצ"ל, וכן כתב בספר תורת זרעים [פ"י שביעית מ"א], דאכן הלואה גוי היא הלואה מסוג אחר, דלענין מצות שמיטה אין היא שייכת כלל, ולא רק משום שהגברא אינו מצווה במצוה.

עיי"ש עוד בספר תורת זרעים שכתב, דלפי ר"ת שבמכירת שטרות נמכר רק שעבוד הנכסים ולא שעבוד הגוף, בודאי אין החוב נשמט, כיון שמצות השמיטה עיקרה להפקיע את שעבוד הגוף והכא אין גופו של ישראל משועבד כלל, ושעבוד הנכסים אינו אלא סוג קנין

קנין הלכה

מראי מקומות

וראה להלן בסמוך בדברי הרשב"א [ח"ג סי' נט] בערב שפרע לגוי.

בדברי הרמ"א בערב שפרע לגוי

גם דברי הרמ"א האלו מקורם בשו"ת הרשב"א, ח"ג סי' נט, וטעמו של הרשב"א הוא דכיון שהערב לקח את השטר מהגוי והוא תובע את הלוח מכח השטר, אין אנו אומרים שהוא תובעו מכח מה שהלוח לו בזה שפרע את חובו, כדין ערב שפרע למלוח ותובע את הלוח, אלא הוי כישאל אחר שקנה שטר מגוי, והוא תובעו מכח השטר של הגוי, 38 ושטר זה אינו בר שמיטה הואיל והגוי אינו בתורת שמיטה.

והנה בתשובה זו של הרשב"א כתב את הלשון, שהבא מחמת עכו"ם דינו כעכו"ם, וצ"ע שבחלק א [סי' תשס"ט] בדין ישראל שקנה שטר מגוי, לא כתב הרשב"א ענין זה, וכפי שהבאנו לעיל בסמוך מהתומים, וראה הערה 39.

סעיף יח

מחלוקת השו"ע והרמ"א אם פרוזבול נעשה דוקא בב"ד חשוב או בכל ב"ד של שלשה נתבארה במראי המקומות על הרמב"ם פ"ט ה"ו, עיי"ש שנחלקו בזה הרמב"ם עם הרמב"ן והרא"ש, שהרמב"ם פסק כמימרא דשמואל [גיטין דף לו:]: דבעינן דוקא בי דינא דסורא או דנהרדעא, ופירש"י דאלימי לאפקועי ממונא, 40 והרמב"ן והרא"ש פסקו כשאר מימרות שבגמרא שמוכח שהקלו בהך בי דינא בפרוזבול, 41.

והנה הש"ך ציין לשיטת המבי"ט [ח"ב סי' כא], ושם הביא דהרבה ראשונים נקטו דבעינן ב"ד חשוב, וכתב שבמדינתו נהגו כן, ובשנת ה' שכ ביטלו כמה פרוזבולים שלא נעשו בב"ד החשוב שבעיר, וכתבו אחרים תחיהם בב"ד החשוב. ועיין בפת"ש [ס"ק ג] שהביא שהב"ח כתב שראוי לנהוג כהרמב"ם ולמסור פרוזבול בפני שלשה ת"ח, [אמנם המנהג הוא כהרמ"א דמוסרים לפני כל ב"ד, ויחידים מחמירים למסור לב"ד של העיר].

ביאורים והערות

שיש לקונה בנכסים ואין ע"ז מצות שמיטה.

38. לכאורה הדברים מחודשים, דהפשטות היא דכאשר ערב משלם למלוח, נפרע החוב ובטל השטר, שכבר נמחל שעבודו, ואיך יתבע הישראל את הלוח ע"י השטר שמסר לו הגוי, ויצטרך לכונן שאינו פורע את החוב כלל רק קונה מהגוי את השטר במחיר הנקוב בו, ובסתא אינו כן, ולא משמע כן ברשב"א, וצ"ע.

39. והתומים עצמו עמד על הקושי הזה, שבדין השני הזכיר הרשב"א את הטעם של הבא מחמת גוי דינו כגוי, וכתב התומים ליישב דהכא לא היה הרשב"א יכול לומר את הטעם שמתחילתו לא היה החוב הזה בר שמיטה, שהרי מיירי שהלוח התחייב בשטר לשלם לערב כל מה שינזק מחמת הערבות, ולכן הוצרך הרשב"א ליתן לו ולערב זכויות של הגוי, כשם שהגוי לא היה צריך לשמט כן הבא מכוחו פטור מלשמט. והוסיף התומים דאף שהרשב"א עצמו סובר דל"א שדינו כגוי אלא לגריעותא, היינו דוקא משום דאמרינן לו מה לך שנכנסת בעסק עם הגוי וקנית ממנו את השטר או את הנכס, אבל כאן שהלוח ביקש ממנו להיות ערב כלפי הגוי, יש לו גם את הזכויות של הגוי. [ואכת"י לא נתפרש, דאם אכן הערב רק קונה את השטר מהגוי ולא פורע את החוב כלל, א"כ לא ניזק כלל מחמת ההלואה, ואין לו שום תביעה אחרת אל הלוח רק מכח השטר שקנה מהגוי, וצ"ע.

40. וכתב בספר חוט שני דמסתבר שצריך שיהא זה ב"ד של עירו של הלוח, שהוא כפוף להם, שאם לא כן איך יפקיעו ממנו.

41. ובמקרה שהמלוח הוא מעדת האשכנזים הנהגים כהרמ"א, והלוח מעדת הספרדים הנהגים כהשו"ע, הורה הגרנ"ק שליט"א [הובא בספר שמיטת כספים ופרוזבול] שצריך המלוח לעשות את הפרוזבול כדעת השו"ע, בב"ד חשוב, שאל"כ יתכן שיוכל הלוח לומר קים לי כהשו"ע.

קנין הלכה

מראי מקומות

סעיף יא

מהות הפרוזבול וביאור הלשון מוסרני לכם וכו' נתפרשו במראי המקומות שעל הרמב"ם פ"ט הי"ח. ומדברי הרמ"א שכתב דיכול למסור גם חובותיו שבעל פה משמע שעיקר אמירת מוסרני מתייחסת למלוה בשטר, והיינו דס"ל כגירסת הר"ן, שמוסר את החובות. והסמ"ע [ס"ק לט] כתב דאינו מוסר את גוף השטרות אלא זו מסירת דברים לבר, וזה לכאורה כביאור הרמב"ם במהות הפרוזבול.

כמה דיינים צריך לפרוזבול

הב"י האריך לדון אי סגי בשני דיינים, כמו שאמר ר"נ בגמ' [גיטין דף לב:]: בסוגיא דביטול שליחות הגט, או דבעינן שלשה דיינים. והבאנו נידון זה במראי המקומות לרמב"ם פ"ט הי"ח. והב"י הסיק דבעינן שלשה דיינים וכן פסק כאן השו"ע. ובכנסת הגדולה [הגהת ב"י אות מא] תמה על פסק הב"י דכיון שהלכה כר"נ כדניי למה פסק כאן כר"ש, ואי משום דס"ל דדיני שמיטה איסורי ניהו, הרי בביטול הגט גופא פסק הרמב"ם [פ"י גירושין הט"ז] והשו"ע [אה"ע סי' קמא] כר"נ דסגי בשנים, ואיך יתכן לפסוק בדניי שמיטת כספים כר"ש דבעי שלשה.

סעיף כ

השו"ע והרמ"א נחלקו בביאור הגמ' [גיטין דף לו]. דרבנן דבי רב אשי מסרי מילי אהדדי, דהשו"ע כהרמב"ם [הלכה כז] שנקט זו קולא מיוחדת לתלמידי חכמים [והיינו שהמלוה והלוה ובית הדין הם ת"ח] דא"צ לכתוב פרוזבול, וסגי במסירת דברים בע"פ, והרמ"א נקט כהרי"ף והר"ן שכל אדם יכול לעשות כן. ונתבאר ענין זה במראי המקומות על הרמב"ם פ"ט הכ"ז.

מסירת פרוזבול לדיינים שלא בפניהם

כתב הרמ"א דאף כשהמלוה אינו נמצא בעיר שבה יושבים הדיינים מ"מ יכול למסור להם. מקור הדברים בירושלמי [שביעית פ"י ה"ב] דאפילו נתונים ברומי, ופירש המרדכי [גיטין סי' שפ] שהכוונה שהדיינים נמצאים ברומי, מ"מ יכול למסור להם מרחוק. 42 ועל פי זה יש הרוצים לחוש לשיטת הרמב"ם והשו"ע [בסעיף יח] דבעינן ב"ד חשוב, והם באים לפני שלשה ואומרים לפניהם שהם מוסרים את חובותיהם לב"ד שבעיר פלונית.

סעיף כא

עיקר החידוש שבסעיף זה הוא שפרוזבול ניתן להכתב בין בלשון עדות ובין בלשון מעשה ב"ד, וכפי שיבוארו לשונות אלו להלן. מקור הדין הוא במשנה פ"י מ"ד, עיי"ש דאיתא "והדיינים חותמים למטה או העדים", וביאור בגמ' [גיטין דף לג]. דלא שנא כתוב בלשון דיינים וחתמי עדים, ולא שנא כתוב בלשון עדים וחתמי דיינים. ונחלקו הראשונים בביאורו:

א. רש"י פירש דכתוב בלשון דיינים, היינו שהפרוזבול מתחיל בתיבות "בי דינא הוינא" [וה"ה בלשון במוטב תלתא הוינא], וחתומים עדים היינו שחתמו איש פלוני עד, וכתבו בלשון עדים היינו שכתבו 'דוכרן סהדותא דהוי באנפנא' [זכרון עדות שהיה בפנינו], וחתמו אני פלוני דין.

ביאורים והערות

42. אמנם הרמב"ן הריטב"א והר"ן [גיטין דף לג:]: והכתור ופרח [פרק מט] פירשו דמה דאיתא בירושלמי "אפילו נתונים ברומי" קאי על השטרות דאף אם השטרות אינם בידו מהני הפרוזבול. [וזה מתאים לשיטה ששורש ענין הפרוזבול הוא דהוי כעין מסירת שטרות, וקמ"ל דמהני אף כשהשטרות במקום רחוק]. ולפי שיטה זו אין מקור לקולא זו של המרדכי שאפשר למסור פרוזבול לב"ד הנמצא במקום אחר.

קנין הלכה

מראי מקומות

והיינו דלפי רש"י הקלו בפרוזבול שלא לדקדק בלשונות האלו, ואף שהחתימות אינן מתאימות לנוסח גוף הפרוזבול, אין זה פוסל. ב. תוס' [שם] פירשו דכתוב בלשון דיינים, היינו שנתפרשו שמות הדיינים בתוך הפרוזבול, ולמטה חתמו עדים להעיד שהפרוזבול אמת. וקמ"ל דכשר אף שהדיינים עצמם לא חתמו בו, ורק העדים אישרו את הפרוזבול.

וכתוב בלשון עדים היינו ששמות הדיינים לא נתפרשו בפרוזבול, ורק כתבו כי דינא הוינא ובא פלוני ואמר לנו מוסרני לכם כל חוב שיש לי ביד פלוני, ופלוני ופלוני עדים, וחתומים למטה הדיינים. ולפי תוס' אין כאן לשונות סותרים בגוף הפרוזבול.

ג. הרמב"ם [בפירוש המשניות] פירש את לשון המשנה הנ"ל דקמ"ל דבנידון של פרוזבול עד נעשה דיין, וגם דיין נעשה עד, דקיי"ל [גיטין דף ה:]: דברבנן עד נעשה דיין, ופרוזבול הוא דרבנן. וביד החזקה [פ"ט הי"ח] העתיק הרמב"ם את לשון המשנה בסתמא, "והדיינים חותמים למטה או העדים" ולא נתפרש בו מה שביארו בגמ' [גיטין דף לג:] לא שנא כתב בלשון דיינים וחתמו עדים וכו'.

והטור הביא בתחילה את פירוש רש"י, ואח"כ הביא דיש מפרשים דלא שנא כתיבי בלשון דייני וחתמי בלשון דייני, ולא שנא כתיבי בלשון סהדי, דמסהדי מאי דאמר לדייני, וחתמי סהדי. וכשיטה זו הביא הב"י בשם ספר התרומות [שער מה סי' ז] בשם הברצלוני, וכשיטה זו העתיק בשו"ע. [אלא שלא נתפרש בשיטה זו לשון הגמ' (בגיטין הנ"ל) לא שנא כתב בלשון דיינים וחתמי עדים וכן איפכא, דאדרבה לפי שיטה זו אם כתוב בלשון דיינים חותמים דיינים ואם כתוב בלשון עדים חותמים עדים].

סעיף בב

עיקרי הדינים שבסעיף זה, שאין כותבין פרוזבול אלא כשיש ללוה קרקע, ומעמי הדין, והנפק"מ שיש בין המעמדים, נתפרשו במראי המקומות על הרמב"ם פ"ט הי"ט. והדינים כשיש קרקע למי שחייב ללוה או לערב נתפרשו שם הלכה כ.

עציץ נקוב המונח ע"ג יתירות

הטור והשו"ע כתבו דכותבין גם אם יש ללוה עציץ נקוב המונח ע"ג יתירות. והמקור לזה הוא בגמ' גיטין דף לו., והרמב"ם לא הביא דין זה, ובספר מעשה רוקח תמה על זה. וכתבו כמה אחרונים [מנחת חינוך (מצוה לב מלאכת קוצר), אגלי טל (מלאכת קוצר ס"ק ו אות ה)], הגהת חשק שלמה (גיטין דף לו:)] שהרמב"ם פוסק דעציץ נקוב המונח ע"ג יתירות דינו כתלוש, וכתבו שהרמב"ם פסק כן גם לעיל בסוגיא [דף ז] דרק בספינה גוששת דין העפר כמחוכר לקרקע, וכן כתב בפ"ח הלכות שבת [ה"ד] דאם היה עציץ נקוב מונח ע"ג קרקע והניחו ע"ג יתירות חייב, כלשון הגמ' [שבת דף פא:], ודלא כרש"י ותוס' [שם] שכתבו דאינו חייב מהתורה.

סעיפים כג-כד

דין השאלת מקום ודין לוח שיש לו שדה ממושכנת נתפרשו במראי המקומות לרמב"ם פ"ט הי"ט.

סעיף כה

הדינים שבסעיף זה נתפרשו במראי המקומות על הרמב"ם פ"ט ה"כ. ועיי"ש שכתבנו שהרמב"ם לא הביא את הדין שכותבין לאשה על נכסי בעלה, ורק הרא"ש כתבו בפ"ג דגיטין [סי' טו] בשם הירושלמי (פ"י ה"ג).

קנין הלכה

מראי מקומות

פמ"ע ס"ק מז

הסמ"ע קיצר בדבריו, דהנה בפ"י מ"ו איתא דר' חוצפית אמר כותבין ליתומים על נכסי אפוטרופסין, וביאר בספר התרומות בפשטות הדברים שהכוונה שהיתומים הם הלויים, וכותבין עליהן היינו שהמלוה יכול לכתוב עליהם פרוזבול גם כשאין להם קרקע, אם לאפוטרופסין שלהם יש קרקע.

וכתב הסמ"ע שרש"י לא פירש כן את המשנה הנ"ל, אלא פירש דכותבין ליתומים מיירי כשהיתומים הללו מעות לאחרים, וכותבין על נכסי אפוטרופסין היינו שהאפוטרופסין יזכו מהקרקע שלהם ללוה שלוח מהיתומים.

ומה שהביא את הסמ"ע ללמוד כן ברש"י, נתבאר בדרישה [ס"ק לא] דהוא משום שרש"י [גיטין דף לו.]. פירש את המימרא שיתומים א"צ פרוזבול לגבי חוב שירשו מאביהן, ודייק מזה הסמ"ע דרק חוב זה א"צ פרוזבול, הא אם היתומים עצמם הללו את המעות צריכים הם פרוזבול, וכתב הסמ"ע שרש"י למד זאת מדברי ר' חוצפית שמבואר בהם [לפי הביאור הנ"ל] שלפעמים היתומים שהללו מעות צריכים פרוזבול.

סעיפים כו-כו

הדינים שבסעיפים אלו [ובכלל זה דברי הסמ"ע ס"ק מט] נתפרשו במראי המקומות על הרמב"ם פ"ט הכ"א.

סעיפים כח-כט

דיני יתומים קטנים וגדולים נתפרשו במראי המקומות על הרמב"ם פ"ט הכ"ד.

חוב לקופת צדקה

מקור הדין שכתב השו"ע שחוב לקופת הצדקה אינו נשמט הוא בדברי הרשב"א [כ"ק דף לו:], דאיתא התם בנמ' דאמר רב יוסף אנן יד עניים אנן, דאמר ר"י אמר שמואל יתומים א"צ פרוזבול, דר"ג ובית דינו אביהן של יתומים, והיינו דרב יוסף למד מהך מימרא שבית דין הם כאפוטרופסין של היתומים, וה"ה שבית הדין וגבאי הצדקה הם כאפוטרופסין של העניים וידם כידם. ולמד מזה הרשב"א דגם חוב שחייב אדם לקופת הצדקה אינו נשמט, שגם חובות אלו נחשבים כמסורים לבית דין.

סעיפים ל-לא

שיטת רוב הראשונים שהובאו בסעיפים אלו, ושיטת הרא"ש שהובאה בטור, נתפרשו במראי המקומות להרמב"ם פ"ט ה"ד. ולענין מעשה כתב הב"י שהמנהג פשוט בא"י וסביבותיה לכתוב פרוזבול בערב ר"ה של מוצאי שביעית, וכן נהג רבו מהר"י בירב. והתומים כתב שהירא והחרד יש לו להחמיר כשיטת הרא"ש ולעשות פרוזבול גם בערב ר"ה של שנת תחילת השביעית, והפת"ש [ס"ק ה] הביא את דבריו ואח"כ הביא את תשובת החת"ם [ח"מ סי' נ], שכתב שרבו הגאון ר' נתן אדלר זצ"ל כתב פרוזבול רק בער"ה של מוצאי השביעית, אבל כתב החת"ם שמי שנפשו איותה ויעש ובא לחוש לדברי הרא"ש אין מזחיחין אותו, ואין בזה חשש יוהרא.

והחזו"א לא נהג לעשות פרוזבול בסוף השישית, ובעל הקה"י עשה פרוזבול.

סעיף לב

דין פרוזבול המוקדם דכשר נתפרש במראי המקומות על הרמב"ם פ"ט הכ"ג.

ובענין פרוזבול המאוחר דפסול, והיינו כשכתב בפרוזבול זמן מאוחר יותר, טעם הפסול הוא משום שטעו לכלול בפרוזבול זה גם חובות שנעשו אחר כתיבת הפרוזבול, קודם הזמן שכתבו בו.

קנין הלכה

מראי מקומות

וכתב בהגהת רע"א בשם תשובת הר"ן דשמר פרוזבול זה פסול לגמרי, ואינו מועיל אף לחובות שקדמו לו, כיון שעיקר של פרוזבול הוא השטר. וצ"י רע"א לדברי התו"ט [פ"י מ"ה] שהביא שנחלקו אמוראים בירושלמי אם הפרוזבול פסול לגמרי.

סעיף לג

עיקר הדין דנאמן המלוה לומר פרוזבול היה לי ואבד מקורו בגמ' גיטין דף לו; ונתפרש בגמ' הטעם דנאמן משום דלא שביק איניש היתירא ואכיל איסורא.

ובמראי המקומות על הרמב"ם פ"ט הכ"ו נתפרשה שיטת הרמב"ם שפסק שרק מהסכנה ואילך נאמן המלוה ולא קודם לכן.

והנה הרא"ש [פ"ב גיטין סי' כ] הביא שמהרי"ף משמע שפסק שאין המלוה נאמן, שלא הביא מימרא זו, ובכתובות [פ"ט] העתיק את המשנה כפשוטה ששמר בלי פרוזבול אינו גובה, וכן כתב הטור בשם בעל העיטור.

אבל הרא"ש כתב שנהגו העולם להקל ולהאמין למלוה, וכ"כ הרשב"א בתשובה [ח"ג סי' נז] והר"ן על הרי"ף [גיטין דף כ.], וכן פסק השו"ע בפשיטות בלי להביא דעת הרי"ף ובעל העיטור שחלקו.

האם המלוה צריך להשבע שהיה לו פרוזבול

הראשונים נחלקו אם המלוה נאמן כמענתו בלי שבועה:

א. הבי"מביא ספר התרומות [שער מה סעי' כב] שכתב דאיכא מ"ד שהמלוה נשבע היסת ונוטל. והנה ספר התרומות

סיים ע"ז "ולא ברירא לן" והבי"מ לא הביא תיבות אלו, ותמה ע"ז בכנה"ג [בהגהת כ"י אות נז], וגם הטור הביא בשם הרמ"ה שהמלוה נשבע ונוטל.⁴³

ב. תוס' גיטין [דף לו: ד"ה לא], והרא"ש [שם סי' כ] הביאו בשם ר"ת דהמלוה נאמן בלי שבועה, מכח דך חזקה דלא

שביק היתירא וכו'. וכן כתב הרשב"א [תשובה ח"ג סל"ג] דכל שנהגו לעשות באופן המותר [ע"י תנאי או ע"י פרוזבול]

אמרינן חזקה לא שביק היתירא, וכודאי משוינן ליה וא"צ שבועה. [והוסיף דאפשר שאף אין מחרימין אותו חרם סתם].

והשו"ע כתב בסתמא שהמלוה נאמן בלי שבועה, בין בטוען פרוזבול היה ואבד ובין בטוען תנאי היה בינינו או הקפת החנות [סעיף לד].

בדברי הרמ"א במלוה שלא טען ויצא מבית הדין

מקור הרמ"א הוא בבית יוסף, שמצא שתי תשובות של הרשב"א הנראות לכאורה כסותרות, במלוה שלא טען שהיה לו פרוזבול,

וגם ב"ד לא פתחו לו, ואחרי שיצא מב"ד חזר ואמר כן. בתשובה אחת כתב הרשב"א שנאמן ובתשובה אחרת כתב שאינו נאמן, דבודאי לימודו לשקר. וכתב הבי"מ ליישב שאם ב"ד פסקו שהחוב נשמט והמלוה שמע ושתק, ה"ז כהודאה שלא היה פרוזבול ותו לא מהימן לחזור לב"ד ולטעון, אך אם הבי"ד עדיין לא פסקו, אין לפנינו שתיקה כהודאה, בזה נאמן לחזור ולטעון.

ביאורים והערות

43. הטור הביא דברי הרמ"ה שהמלוה צריך להשבע, רק אחרי שהביא את הדין שגם אם המלוה טוען טענה אחרת, כגון תנאי היה בינינו נאמן במיגו, ולא כתב את דברי הרמ"ה על עיקר הדין של מלוה הטוען פרוזבול היה לי ואבד. ובספר כנה"ג [הגהת הטור אות מז] דן אם אכן כוונת הרמ"ה לחייב שבועה גם בטוען פרוזבול היה לי. ועיין תומים [סוס"ק כט] שכתב שיש לפרש שהרמ"ה קאי רק על טענה שהלוה מכחישה, כגון שהמלוה טוען שהיה תנאי שלא ישימטנו והלוה מכחיש, א"נ שהמלוה טוען שהחוב היה מכח הקפת החנות והלוה מכחיש, ובהו הצריך הרמ"ה שבועה. וכתב התומים שאפשר שגם ר"ת מודה לו בזה, דלא סמכינן על חזקה דלא שביק במקום הכחשה, אבל לענין טענת פרוזבול היה לי, אין הלוה יודע להכחישו, ובהו כתב ר"ת שנאמן המלוה בלי שבועה מכח החזקה. וכתב התומים שאפשר שבזה גם הרמ"ה מודה שא"צ להשבע.

קנין הלכה

מראי מקומות

בדברי הסמ"ע ס"ק נה

הסמ"ע מקשה שתי קושיות:

א. למה סמכינן הכא על חזקה דלא שביק וכו', ואילו בס"י סו [סי"א] באדם שקנה שטר חוב אין הקונה נאמן לומר שהיה בידו השטר של התקנאה של השט"ח ואבד. וקצ"ע דהתם אינו ענין לאיסור והיתר ולא שייכא כלל חזקה דלא שביק היתירא ואכיל איסורא, ולכן הריעותא של "אחוי שטרך" מעוררת ספק על חזקתו בשטר החוב.

ב. עוד הקשה הסמ"ע על הטור, למה טענת "פרוזבול היה לי ואבד" נאמנת על סמך החזקה דלא שביק איניש, וא"צ לסויע של מיגו, ואילו הטענה שמוען שעשו ביניהם תנאי שלא ישמיטנו זוקקת מיגו, [דאי בעי אמר פרוזבול היה לי ואבד]. ותירץ הסמ"ע דבטענת תנאי היה בינינו יש מקום לדון דאולי הלוח לא הסכים לתנאי זה, משא"כ במוען פרוזבול היה לי ואבד.

והתומים [ס"ק כט] כתב לחלק דבטענת תנאי היה בינינו איירי דהלוח מכחיש ואומר שלא היה תנאי, ובוה בעינן למיגו ולא סמכינן על החזקה דלא שביק וכו' לחוד, משא"כ בטענת פרוזבול היה לי ואבד אין הלוח יודע להכחישו.

סעיף לד

מקור הדין שנאמן לומר תנאי היה בינינו במיגו דאי בעי אמר פרוזבול היה לי ואבד, הוא ברמב"ם פ"ט הכ"ו, ובטור. והנה רע"א ציין לתשובת הרשב"א [מיוחסות סי' רנו] שכתב שהמלוה נאמן לומר תנאי היה בינינו גם בלי מיגו, על סמך החזקה דלא שביק איניש היתירא ועביד איסורא, ובמראי המקומות על הרמב"ם [פ"ט הכ"ו] כתבנו ליישב דהרמב"ם לשיטתו הוצרך למיגו עיי"ש. ועיין עוד מה שכתבנו בסוף הסעיף הקודם בשם הסמ"ע [ס"ק נה] והתומים [ס"ק כה] ליישב למה בעינן מיגו ולא סמכינן על החזקה לחוד. 44

למה אין זה מיגו להוציא

בספר התרומות [שער מה סכ"ב] הקשה איך נאמן המלוה במיגו והרי מיגו להוציא לא אמרינן, ותירץ דהחזקה דלא שביק מסייעת למיגו. 45 ועיין בהגר"א [ס"ק נח] שכתב מקור לסברא זו שכאשר יש חזקה המסייעת למיגו אמרינן גם מיגו להוציא. והגר"א עצמו ציין למה שכתב [סי' פב ס"ק לח] שנראה לפסוק דאמרינן גם מיגו להוציא.

סעיף לה

מקור הדין הוא ברמב"ם פ"ט הלכה כה. וכתב הרמב"ם ראייה לכך שהמלוה נאמן לטעון שהפרוזבול היה אחר ההלוואה, שהרי בכל מלוה הטוען פרוזבול היה לי ואבד אין אנו יודעים את זמנו של הפרוזבול. והשו"ע העתיק את לשון הרמב"ם. 46

ביאורים והערות

44. לענין מלוה הטוען שהחוב היה הקפת החנות שאינה משמטת לא שייך כלל לטעון טענת לא שביק היתירא וכו', דאם אכן החוב נוצר מכח הלואה לא שייך לומר לא שביק היתירא של הקפת החנות, ועביד איסורא שילוח לו מעות, דמהכ"ת נימא שהיה יכול להלוותו באופן של הקפת החנות.

45. לפי מה שכתבנו בהערה הקודמת לגבי טענת הקפת החנות לא שייכא כלל הך חזקה דלא שביק וכו', וא"כ צ"ע למה נאמן המלוה במיגו לומר שהיתה הקפת החנות, והרי זה מיגו להוציא.

46. וכתב בכיאר הגר"א "והראיה מבוארת בדבריו". והנה אמנם יש כאן ראייה, אך לא נתפרשה כאן הסברא למה באמת נאמן המלוה לומר שההלואה קדמה. וצ"ל דגם לענין זה אמרינן לא שביק איניש וכו', והיינו דאם אכן כטענת הלוח שהפרוזבול קדם להלוואה, עדיין היה המלוה יכול לכתוב פרוזבול נוסף, ואם היה המלוה טוען שהיה לו פרוזבול נוסף ואבד, היה נאמן מכח חזקה לומר שהפרוזבול שבידו מאוחר להלוואה, במיגו דאי בעי אמר פרוזבול נוסף היה לי ואבד.

קנין הלכה

מראי מקומות

סימן לו

סעיף זה על כל פרטיו נתבאר במראה המקומות על הרמב"ם פ"ט הכ"ח-כ"ט. ומה שהביא הש"ך [ס"ק יא] בשם הב"ח שהמיקל כרש"י [שיכול המלוה לכפות את הלוח לומר לו "אף על פי כן"] ה"ז זרין ונשכר, עיי"ש שהרבה ראשונים נחלקו על רש"י. ואמנם גם לפי רש"י אינו יכול לכופו בב"ד וגם אסור לו לכופו משום החוב, שהרי רש"י כתב שאין בכפייה זו איסור לא יגוש כיון שאינו תובעו בב"ד, ואינו תובעו משום חוב.

סעיף לו

מקור הדין שמוציאין את השטר מהמלוה ונותנין אותו ללוה הוא בספר התרומות שער מה ס"ה בשם הרמב"ן, וכן בשו"ת הרא"ש כלל עז ס"ד בשם הרמב"ן.

וכתב הרא"ש [שם] בשם הרמב"ן, וכן כתב הטור [כאן], דגופו של השטר שייך ללוה, אלא שכל זמן ששעבוד השטר קיים יש למלוה זכות להחזיקו, אך בשעה שנמחל שעבודו בטלה זכותו של המלוה להחזיקו ויש ליתנו ללוה, דשלו הוא מעיקרא. 47

בדברי הסמ"ע ס"ק נט

דברי הסמ"ע [כאן] באו בקיצור, והם מפורשים יותר בדברי הדרישה [אות לו]. דהנה בד"כ הלוח צריך להביא את הנייר וגם לשלם את שכר הסופר, אך הדרישה והסמ"ע איירי במקרה שהמלוה שילם על הנייר ועל שכר הסופר, וע"ז כתב דכשם שנשמט גוף החוב כן נשמט החוב הזה של שכר הסופר, [והיינו דכאשר המלוה שילם לסופר, ה"ז הלואה ללוה, מדין ערב, והוי הלוח כאומר תן לסופר מעות ואני אפרע לך, והלואה כזו נשמטת בשביעית כמבואר לעיל (סעיף ג)]. ולענין דמי הנייר גופא שהמלוה שילם [שגם זו הלואה ללוה] נקט הדרישה שחוב זה אינו נשמט, דהמלוה מחזיק את השטר בידו כמשכון עד שיפרע לו הלוח את דמי הנייר, ולכן החוב הזה אינו נשמט דהוי כמלוה שיש עליו משכון. והט"ז תמה דאטו המלוה מחזיק את הנייר כמשכון, והרי אינו בידו אלא לראייה. וכתב בהגהת אמרי ברוך דלא נתכוין הסמ"ע כלל לומר שהמלוה מחזיק את השטר כמשכון על עצם החוב, אלא רק על דמי הנייר.

סעיף לח

מקור הדינים שבסעיף זה הוא בספר התרומות (שער מה ס"ו), ועיקרם הוא:

א] אם הלוקח קנה את השטר לפני זמן השמיטה [סוף השנה השביעית], הרי הוא פשע בעצמו שלא עשה פרוזבול. 48
ב] אם הלוקח קנה את השטר אחר זמן השמיטה טוענין ב"ד ללוקח שבזמנו עשה פרוזבול. ואם יתברר שהמוכר לא עשה פרוזבול [כגון שהעידו עדים] נמצא מקח טעות ומחזיר לו את מעותיו.

ג] ואם אין עדים אלא שהמוכר מודה שלא עשה פרוזבול, ה"ז תלוי בדין הודאת בע"ד: שאם אין למוכר נכסים נמצא שזו הודאת בעל דין כשחב לאחריו, שהרי הוא חב ללוקח, ולא יהיה ללוקח מהיכן לגבות את כספו בחזרה. ואם יש למוכר נכסים נוספים אין הוא חב ללוקח, שהרי יחזרו עליו, והוא נאמן לומר שלא עשה פרוזבול והחוב נשמט.

ביאורים והערות

47. ובספר התרומות [שער כח ס"ב] כתב הרמב"ן מקור לזה שגופו של שטר שייך ללוה מסוגית הגמ' [גיטין דף כ:]. ובעיקר נידון זה של בעלותו של הלוח על השטר, עיין ברא"ש [פ"ט כתובות ס"י י] בשם חכמי פרוכניציא, ובר"ן פ' הכותב [דף מה. בדפי הרי"ף], ובש"ך [סי' סו ס"ק עז] ובקצה"ח [שם ס"ק כז].

48. ובספר התרומות עצמו כתב טעם נוסף, אף אם לא היתה קיימת עצה של פרוזבול, שהמוכר אומר לקונה דמאחר שקנה את החוב, מעתה הוטלה עליו המצוה לשמט את החוב, ואין זה כלול באחריות המקח.

קנין הלכה

מראי מקומות

ונתבאר מדברי סה"ת שהלוקח מוזהר להשמיט את החוב, וגם מבואר בדבריו שהלוקח יכול לעשות פרוזבול, ולא אמרינן שנמכר לו רק שעבוד נכסים ולא שעבוד הגוף, ועיקר לאו דלא יגוש קאי על שעבוד הגוף, אלא כיון דסו"ס הוא בא לתבוע את חובו מהלוח חלה עליו המצוה שלא יתבענו, וממילא תקנת פרוזבול נאמרת בו.

בדברי הש"ך ס"ק יג

א. הב"ח הקשה דאף באופן שהמלוה חב לאחריני, מ"מ יהא נאמן במיגו דאי בעי מחיל להחוב [שהרי קיי"ל דהמוכר שט"ח לחברו וחזר ומכרו מחול].

קושיא זו של הב"ח נסמכת על דברי תוס' [כתובות דף יט. ד"ה וכגון], שהקשו על הגמ' [שם] שנתבאר בה שמלוה שאמר על שט"ח שבידו שהוא שטר אמנה, אינו נאמן אם חב לאחריני. והקשו תוס' [והרא"ש פ"ב כתובות סי' ט] דליהמניה במיגו דאי בעי מחיל ללוה את השטר, ומבואר מקושיא זו שע"י מיגו נאמן גם באופן שחב לאחריני.

ב. והוסיף הש"ך שמה שתירצו תוס' והרא"ש על קושייתם אינו שייך כאן, דתוס' והרא"ש תירצו שהמלוה אינו רוצה למחול ולהפסיד חובו, שאם ימחל יהא הלוה פטור מן הדין, ועכשיו שהוא אומר שזה שטר אמנה אין הלוה פטור, שהרי הלוה יודע שאין זה שטר אמנה והוא אינו גזלן ויפרע לו את החוב.

וכתב הש"ך דתירוץ זה שייך רק בגמ' בכתובות שהמלוה עדיין בעלים על החוב, שלא מכר את השטר, אבל בסעיף דידן שמכר את החוב נאמן הוא לומר שמכר שטר שכבר נמחל שעבודו מחמת השמיטה, במיגו דאי בעי מחיל השתא.

ג. ותירץ הב"ח דאה"נ דנאמן במיגו, אלא שהשו"ע בא לומר שמצד הטענה כשלעצמה אינו נאמן, ונפק"מ למוכר שטרו במעמד שלשתן שאינו יכול למחול את החוב, וכמבואר בס' סו [סכ"ט].

ד. הש"ך עצמו הוסיף: (א) בס' סו [ס"ק לה] הביא הש"ך סברא בשם הנ"י, ונקט אותה לדינא, דכל מלוה האומר טענה נגד השטר אין נפק"מ אם היא מתקבלת או אינה מתקבלת, דעצם אמירתו נגד השטר היא הסתלקות שלו מן החוב והרי זו מחילה, וממילא כשאומר שלא היה פרוזבול הרי הוא כמחיל את השטר ללוה, ואין נפק"מ אם הוא חב לאחריני או שאינו חב. וכיון שהוא כמחיל את החוב הרי הוא משלם את שווי השטר כפי שהיה אם היה בו פרוזבול.

ה. עוד הוסיף הש"ך שבס' סו [ס"ק צז] פסק דגם המוכר חוב במעמד שלשתן יכול למחול.

ו. ובסוף דבריו כתב הש"ך [במוסגר] דלפי מה שהוא פוסק בס' סו דכאשר יש שעבודא דר' נתן אין האמצעי יכול למחול על החוב, ממילא לא קשה קושיית תוס' בכתובות [דף יט הנ"ל] שיהא נאמן במיגו דאי בעי מחיל.

בדברי הש"ך ס"ק יד

דברי הש"ך צריכים ביאור:

א. בתחילת דבריו כתב הש"ך לחלוק על הדין שנפסק בשו"ע [ומקורו בספר התרומות], שאם יש למלוה שמכר את השטר נכסים נאמן הוא לומר שלא עשה פרוזבול, ונמצא שמכר שטר שנמחל שעבודו, והש"ך נקט דכיון שמכר את השטר, אינו נאמן לחוב ללוקח כיון שאין לו מיגו דאי בעי מחיל. [דברים אלו של הש"ך טעונים ביאור, דהיכן כתב שאין לו מיגו, ואדרבה, לעיל (ס"ק יג) כתב דיש לו מיגו אלא שיש סברא נוספת, דא"צ מיגו אלא עצם האמירה שלו נגד השטר נחשבת עכשיו כמחילה, וצ"ע כעת].

ב. עוד כתב הש"ך שמדברי בעה"ת והטור נראה דמתוך שהוא נאמן לומר שלא עשה פרוזבול דינו כמקח טעות ומחזיר לו את הדמים ששילם הלוקח [ואינו משלם לו את כל ערך השטר עכשיו], והש"ך תמה ע"ז דאיך יהא נאמן להפסיד את הלוקח בהודאתו. [ולכאורה כוונת הקושיא היא דאם מדין מיגו דאי בעי מחיל אתינן עלה, הרי אם ימחול ישלם את כל שווי השטר עכשיו, שזו דעת השו"ע (לעיל סי' סו סל"ב) והש"ך (שם ס"ק קט), ואת"ל שבאומר שלא עשה פרוזבול יחזיר לו רק את מעותיו, א"כ אין

קנין הלכה

מראי מקומות

כאן מיוג, שהרי אם ימחול יצטרך לשלם יותר, וכך פירש התומים (ס"ק ל) את קושיית הש"ך].

ג. והוסיף הש"ך שאין זה דומה למלוה שאמר על שטר שבידו שהוא שטר אמנה, שאם יש לו נכסים אחרים נאמן, דאז אינו חב לזה שהוא חייב לו כיון שיכול לגבות מנכסים אחרים שלו, דהתם דינו של המלוה הראשון לגבות משאר נכסים שיש לו ולא מהלוה השני, דאין נפרעים מנכסים משועבדים במקום שיש נכסים בני חורין, והלוה השני נחשב כמשועבדים, ונכסי המלוה האמצעי נחשבים כבני חרי, [וגם הש"ך (סי' פו ס"ק ה) מודה לזה במקום שיש ללוה השני פסידא, עיי"ש].

ד. והביא הש"ך דכן מבואר בחידושי הרשב"א [גיטין דף יד ד"ה הנהו גינאי] דמשעה שמכר את חובו לאחר [כגון במעמד שלשתן] שוב אינו נאמן לומר שאין כאן חוב, דמעתי הקונה הוא הבע"ד ולא המלוה [אא"כ יש למלוה מיוג דאי בעי מחיל], ואף להרא"ש החולק וסובר דנאמן, היינו בדליכא פסידא לקונה שקנה את החוב, אך כאן יש פסידא, דאם אכן מכר לו את החוב שנשטט אינו מקבל רק את הדמים ששילם ולא את כל שווי השטר.

ה. העולה מדברי הש"ך הוא דס"ל דאף כשיש למלוה נכסים אחרים אין הוא נאמן לומר שמכר שט"ח שעברה עליו השמיטה.

שאלות לחזרה

על המשך פרק ט' ברמב"ם הל' שמיטה בעניני פרוזבול

מיוסדות על הרמב"ם, הכס"מ ומהר"י קורקוס

פרק ט הלכה טז

- א. (1) מהו פלוגתת הרמב"ם והראב"ד אם פרוזבול מועיל גם לשמיטה שהוא מן התורה?
(2) על מה מבוסס פלוגתתם על פי סוגיות הש"ס?

הלכה יז

- ב. (1) איזה בי"ד יכולין לכתוב פרוזבול?
(2) והאם סגי בגי' אנשים או בעיני דיינים או חכמים גדולים?
(3) והאם בעיני בי"ד של שלשה או סגי בשנים, ומנלן?
ג. האם בעיני שכתבת הפרוזבול יהיה בפני בי"ד ממש או סגי להודיע לבי"ד, או שגם זה אין צריך, וסגי כשמוסר חובו לבי"ד פלוני בפני עדים?

הלכה יח

- ד. לדעת הרמב"ם, מיחותם על הפרוזבול הדיינים או העדים?
ה. (1) מה ביארו הראשונים בדברי הגמ': לא שנא כתוב בלשון דיינין וחתמו עדים, לא שנא כתוב בלשון עדים וחתמו דיינים?
(2) ואיך סובר הרמב"ם?

הלכה יט

- ו. (1) מה טעם אין כותבין פרוזבול אלא על הקרקע? [2]
(2) כמה קרקע צריך שיהיה לו, ומה הטעם?
(3) אם אין קרקע ללוה, איך יכול המלוה לכתוב פרוזבול?
(4) ומה הדין כשהלוה עומד וצווח?
ז. האם כותבין פרוזבול אם יש ללוה קרקע מושאלת או מושכרת?
ח. (1) ומה הדין אם יש ללוה שדה ממושכנת?
(2) ומה הדין אם היא ממושכנת במשכנתא דסורא?

הלכה כ

- ט. באר, אם כותבין פרוזבול על נכסי אחרים כדלהלן;
(1) לאיש על נכסי אשתו שהוא אוכל מהן פירות?
(2) לאשה על נכסי בעלה?
(3) ליתומים על נכסי אפוטרופוס?
(4) ללוה על נכסי הערב?
(5) ללוה על נכסי חבירו שיש לו חוב עליו?

הלכה כא

- י. כשרבו הלווים או המלווים, האם בעיני פרוזבול לכל אחד ואחד;
(1) באחד שלוה מחמשה?
(2) חמשה שלוו מאחד?

הלכה כב

- יא. האם הפרוזבול מועיל גם למלוה שנעשתה אחר כתיבתה?

הלכה כג

- יב. (1) פרוזבול המוקדם או המאוחר האם כשר?
(2) שטר חוב המוקדם או המאוחר האם כשר?
(3) מה בין פרוזבול לשטר חוב?

הלכה כד

- יג. הבא לגבות חוב – בשטר או בע"פ – אחר שביעית, ואין לו פרוזבול;

- 1) האם יפרע הלוה?
 - 2) ומה הדין כשאומר פרוזבול היה לי ואבד?
 - 3) ומה הדין אם מודה שלא כתב פרוזבול?
- י.ד. יתומים שהלוו כסף או שאביהם הלוה ומת, האם צריכים פרוזבול, ומה הטעם?

הלכה כה

טו. הוציא המלוה פרוזבול - ויש ויכוח בין הלוה למלוה אם ההלוואה היתה קודם עשיית הפרוזבול או אח"כ, מי נאמן ומה הטעם?

הלכה כו

טז. כשיש ויכוח בין התובע לנתבע אם החוב היא מלוה או הקפת החנות שאינה נשמטת, מי נאמן ומה הטעם?

- יז. מי שטוען פרוזבול היה לי ואבד, האם צריך לישבע ומה הטעם?
- יח. אם טוען המלוה הלויתך על מנת שלא תשמטני שביעית, האם נאמן?

הלכה כז

יט. תלמידי חכמים שהלוו זה את זה, ומסר דבריו לתלמידים, האם צריך פרוזבול, ומה הטעם?

הלכה כח-כט

כ. האם מותר להחזיר חוב שעבר עליו שביעית? ובאיזה אופן? ומה הטעם?

הלכה ל

כא. האם יש איסור להמנע מלהלוות לפני שביעית כדי שלא תשמט?
 כב. מתי הוא זמן כתיבת פרוזבול, בסוף ששית או בסוף שביעית, ומהן הסברות שנידונו בזה?

שאלות לחזרה על החומר הנלמד בחודש אלול תשע"ה חו"מ סי' סז – דין שמיטה ופרוזבול מיוסדות על טור וב"י וד"מ, שו"ע סמ"ע וש"ך, פ"ת ורעק"א

סעיף א

א. האם שמיטת כספים נוהגת בזמן הזה - מן התורה או מדרבנן, ומה הנידון בזה וטעמיהם?

סעיף ב-ה

- ב. האם שביעית משמטת באופנים דלהלן;
 - 1) מלוה בשטר שיש בו אחריות נכסים?
 - 2) מי שיש לו פיקדון ביד אחר, ומנלן?
 - 3) מי שיש לו עיסקא עם חבירו שפלגא מלוה ופלגא פיקדון?
 - 4) מי שהוא שותף עם חבירו והיו מתעסקים בסחורות ובשטרות ונשאר ביד אחד מהשותפים?
 - 5) ערב שפרע למלוה וקודם שפרע הלוה לערב הגיע שנת השמיטה?
- ג. הלוהו על משכנתא בנכיתא, האם שביעית משמטת;
 - 1) באתרא דמסלקי בכל עת?
 - 2) באתרא דלא מסלקי עד סוף זמנו?
 - 3) באתרא דלא מסלקי יום אחד?

סעיף ו

- ד. האם שביעית משמטת שבועה, ומה הטעם;
 - 1) שבועת הדיינין?
 - 2) שבועת השומרים והשותפים?
- ה. נשבע לשלם לו והגיע זמן הפרעון אחר שמיטה, האם שביעית משמטתו?

סעיף ז-ח

1. הלוחו ותבעו וכפר ונשבע לו והגיע שמיטה והוא בכפירתו, ואח"כ הודה או שבאו עדים, האם שביעית משמטת ;
 - 1) כשהודה או שבאו עדים קודם סוף שביעית?
 - 2) כשהודה או שבאו עדים אחר שביעית?
 - 3) כשהודה או שבאו עדים קודם סוף שביעית, וחייבוהו ב"ד וכתבו לו פסק דין?

סעיף ט

1. ז. 1) התנה עמו שלא תשמיטני שביעית, האם מהני, ומה הטעם?
 - 2) התנה עמו שלא ישמיט הוא חוב זה ואפי' בשביעית, האם מהני, ומה הטעם?
 - 3) ומאי שנא מאונאה דאינו כן?
 - 4) ולפי זה מה הטעם שתיקן הלל פרוזבול?
 - 5) ומה הדין אם נהגו לכתוב כן בשטרות, והוא לא כתב?
 - 6) ומאי שנא משאר דברים שלא אמרינן כן?
 - 7) ומה הדין אם כתב בשטר לשון פיקדון?

סעיף י

- ח. הלוחו וקבע לו זמן מסויים לכמה שנים, האם שביעית שבאמצע הזמן משמט, ומה הטעם?

סעיף יא-יג

- ט. המוסר שטרותיו לבי"ד, האם שביעית משמטת, ומה הטעם?
 - י. המלוה על המשכון, האם שביעית משמטת, ומה הטעם ;
 - 1) מה שכנגד המשכון?
 - 2) היתר על המשכון?
 - 3) משכנו שלא בשעת הלואתו?

סעיף יד-טז

- יא. 1) הקפת החנות, האם משמטת שביעית?
 - 2) ומה הדין אם זקפה עליו במלוה?
 - 3) וממתי נקרא זקיפת מלוה?
- יב. המוכר דבר לחבירו ועדיין לא שילם לו, האם שביעית משמטת, ומה הן הטעמים?
 - יג. שכר שכיר ;
 - 1) האם משמט, ומה הטעם?
 - 2) ומה הדין אם זקפן עליו במלוה?
 - יד. קנס של אונס וכו' ;
 - 1) האם משמט, ומה הטעם?
 - 2) ומה הדין אם זקפן עליו במלוה?
 - 3) ומאימתי נזקפים, ומה הטעם?

סעיף יז

- טו. כתובת אשה שנתגרשה קודם שמיטה ;
 - 1) האם נשמטת, ומה הטעם?
 - 2) ומה הדין אם פגמתה או זקפתה עליו במלוה?
- טז. 1) הבא מן הגוי האם הרי הוא כגוי, למעליותא או לגרעותא?
 - 2) קנה שטר מן הגוי על חבירו, האם שביעית משמטתו?
- יז. הערב בעד חבירו נגד עכו"ם ופרע לעכו"ם ולקח השטר מן העכו"ם ותבע לחבירו, האם שביעית משמטתו, ומה הטעם ;
 - 1) כשתובעו באותו שטר?
 - 2) כשאינו תובעו באותו שטר רק שתובעו שצריך לפרוע לו?

סעיף יח-כ

- יח. האם פרוזבול נכתב רק בבי"ד חשוב או בכל בי"ד, ומה הטעם?
 - יט. איך הוא הנוסח של פרוזבול, והאם צריך המלוה למסור שטרותיו לבי"ד?

- כ. (1) תלמידי חכמים שהלוו זה את זה ומסר דבריו לתלמידים, האם צריך לכתוב פרוזבול, ומה הטעם?
 (2) והאם כל אדם יכול ג"כ לומר דבריו בע"פ לבי"ד ולא יצטרך פרוזבול?
 (3) והאם צריך שיהיה דוקא בעיר הדיינים?
 (4) והאם מועיל גם שילך ויגיד בפני ב' או ג' עדים שמוסר פרוזבול בפני ג' דיינים?

סעיף כב

- כא. (1) מה הטעם שאין כותבין פרוזבול אלא על הקרקע?
 (2) וכמה קרקע צריך שיהיה לו?
 (3) ומה הדין אם יש לו רק עציץ נקוב המונח על גבי יתדות?
 כב. (1) מה הדין אם אין ללוה קרקע אבל יש קרקע לחייב לו או לערב?
 (2) אם יש קרקע למלוה או למי שחייב לו, האם יכול לזכות ללוה ע"י אחר?
 (3) והאם יכול לזכות לו גם שלא בפניו, ומה הטעם?
 (4) ומה הדין אם הלוה צווח שאינו רוצה לזכות בקרקע של אחרים?

סעיף כג-כה

- כג. האם כותבין פרוזבול באופנים דלהלן ;
 (1) כשהשאילו או השכירו מקום לתנור או לכירים?
 (2) כשהיתה לו שדה ממושכנת?
 (3) לאיש על נכסי אשתו או לאשה על נכסי בעלה?
 (4) ליתומים על נכסי אפוטרופוס?

סעיף כו-כז

- כד. (1) תמשה שלוו מאחד האם צריך פרוזבול לכל אחד, ומה הטעם?
 (2) והאם צריך שיהיה קרקע לכל אחד מהם, ומה הטעם?
 (3) ואחד שלוו מחמשה האם צריך כל אחד פרוזבול?

סעיף כח-כט

- כח. (1) יתומים קטנים שיש להם מלוה ביד אחרים - בירושה או משל עצמן - האם צריכים פרוזבול?
 (2) מי שחייב לקופת הצדקה, האם שביעית משמטת?
 (3) האם טענין ליתומים גדולים שמא היה לאביהן פרוזבול או שמא התנה שלא ישמיטנה שביעית?

סעיף ל-לב

- כו. (1) הלואה שנעשתה בשביעית, עד אימתי גובה חובו?
 (2) האם יכול המלוה לגבות החוב כל שנה שביעית?
 (3) ועד אימתי כותבין פרוזבול?
 כז. (1) פרוזבול המוקדם, האם כשר, ומה הטעם?
 (2) פרוזבול המאוחר, האם כשר, ומה הטעם?

סעיף לג-לה

- כח. (1) האם נאמן אדם לומר פרוזבול היה לי ואבד, ומה הטעם?
 (2) אם אינו נאמן כן, האם פותחין לו כן?
 (3) באופן שלא פתחו לו, ויצא מבי"ד, האם נאמן לומר כן, ומה הטעם?
 (4) ומאי שנא מאדם האומר שטר קנין היה לי כתוב בו קני לך איהו וכל שיעבודיה ואבדתיהו?
 כט. האם נאמן אדם לומר תנאי היה בינינו שלא תשמיטני שביעית או הקפת חנות היה?
 ל. האם נאמן התובע כשהנתבע טוען שמלוה זו היתה אחר כתיבת הפרוזבול, ומה הטעם?

סעיף לו-לז

- לא. (1) המחזיר חוב שעברה עליו שביעית, מה צריך המלוה לומר ומה צריך הלוה לומר?
 (2) שטר חוב שעברה עליו שביעית ולא נכתב עליו פרוזבול, האם מוציאין אותו מהמלוה?
 (3) ומי משלם דמי הנייר ושכר הסופר, ומה הטעם?

סעיף לח

- לב. 1) המוכר שטר חוב לתבירו ואח"כ עברה עליו שמיטה, האם יכול הלוקח לחזור למוכר?
2) ומה הדין אם עבר עליו שמיטה כשמכרו?
3) ומה הסברא לחלק ביניהם?
לג. אם הודה המוכר שלא היה לו פרוזבול;
1) האם נאמן המוכר - כשיש לו נכסים וכשאינן לו נכסים, ומה הטעם?
2) והאם נאמן במיגו דאי בעי מחיל ליה?
3) ומאי שנא ממלוה שאמר על שטר שבידו אמנה הוא?

שאלות ונידונים הנוגעים למעשה בעניני פרוזבול

- א. לוח מבחור וכדו' שלא עשה פרוזבול, או שעשה כמה ימים לפני ר"ה ואח"כ הלוח.
1. האם עדיף להחזיר לו שיאמר משמט, או לתרום את זה לקרוביו.
2. האם יכול להוריד ממעשר כספים.
3. האם כשמחזיר את החוב אחרי שאמר אעפ"כ צריך להפריש ממנו כספי מעשר.
4. וכן מי שקיבל ע"ע לא לקחת מתנות והלוח אחרי הפרוזבול, האם מותר לו לקבל את החוב אחרי אעפ"כ.
5. חייב לחילוני או חברה חילונית וכדו' האם יכול בפרעון לקבוע לעצמו שנותן להם לשם מתנה, או לבקש מהחילוני שיגיד לו שמוותר לו על החוב על סמך שמיד יפרע לו את זה.
6. מי שיש לו חובות קטנים שאין לו כל ענין בהם, האם עדיף או ראוי שכן יעשה פרוזבול או לא יעשה.

[תומים ריש ס"ז, צה"ל ר"ד שאין חיוב מצד עצמו, ועיין במשנ"י פ"י מ"ח שביא שנחלקו האם הופקע החוב או שרק אין לו זכות תביעה, ונפק"מ האם נחשב כמתנה].

- ב. לווה מקופת צדקה שבביתו.
1. האם חייב להחזיר אחרי שמיטה.
2. האם בעל גמ"ח יכול, וצריך לעשות פרוזבול.
3. וכן מי שלוח מגמ"ח שהכספים נתרמו לגמ"ח. האם חייב להחזיר, - והאם לבעל הגמ"ח מותר לתבוע.
4. אם לגמ"ח יש הפקדות, האם מותר להם לגבות מהלויים, - והאם מותר למפקידים לגבות את כספיהם.
5. וכן מי שלווה מקרנות של יתומים, קטנים, או גדולים, או שהיו קטנים בשעת כניסת שמינית ולאחר מכן בשעת תבית החוב הם כבר הגדילו, ולא עשו פרוזבול, האם חייב להחזיר להם.
[סכ"ח מבואר שיתומים קטנים אינו משמט, ובהגדילו אח"כ תומים סק"ח. והאם תלוי אם חל הפקעה או שרק מחמת האיסור ליגוש].

ג. שכנים הלויים מאכלים הפצים וכדו'.

1. האם משמט.

2. ואם קבעו שבמקום במאכל יחזיר שויו.
3. והאם יש חילוק כמה ימים לפני ר"ה נעשה.

[האם כל הלואה ואפילו בלשון שאלה, מלאכת שלמה פ"י מ"ב, והאם אינו דומה לס"ט. - האם סתם הלואה ל' יום כקבע זמן, מג"א ש"ז י"ד, קצוה"ח בשם הב"ח. דר"א הל"ל ביה"ל ד"ה מי].

ד. השאיל חפץ נגנב נשבר ולא עשה פרוזבול.

1. האם יכול לתבוע ממנו אחרי שביעית.
2. חבירו חייב לו כסף והתנה עמו שאם כל החודש יבוא לתפילה ימחל לו על החוב האם החוב נפקע.
3. היה שותף עם אדם חילוני שלא עשה פרוזבול והתפרק השותפות ונשארו חשבונות משותפים או חפצים לחלוקה, האם מותר לו להתחשב עם החילוני.
4. אשה הליתה מנכסי בעלה ללא רשות, עם רשות, והוא או רק היא עשו פרוזבול.

[ס"ד, ובפאה"ש סי"א אפילו אם כלו נכסי השותפות וצריך ללות עבור זה. סמ"ע סק"ב. ובפאה"ש סי"ב ה"ה כל דבר שתחלתו אינו מלוה אא"כ עשאו למלוה, שו"ת הרא"ש כלל ע"ז ס"ג, דר"א סקנ"ז מהספרי שאינו משמט כל שאינו בא ממלוה, ולא מטעם שכתב הר"מ בהשמטת החנות מפני שה"ז כקבע לו זמן].

ד. מי שגר בחו"ל ויש לו השקעות אצל אנשים או בעלי עסקים הגרים באר"י או גר באר"י ויש לו השקעות אצל בעלי עסקים באוסטרליה ושאר מקומות המוקדמים.

1. האם צריך להקדים את עשיית הפרוזבול יום לפני ר"ה.
2. והאם צריך גם לעשות סמוך ממש לר"ה.
3. נזכר בשקיעה עצמה שלא עשה פרוזבול האם יכול לעשות בע"פ, וכן בבין השמשות.
4. שכן לווה מוצר בער"ה ביהש"מ האם יכול לתבוע ממנו אח"כ.
5. קיבל את החג מוקדם יותר ונזכר שהלוה למישהו אחרי שעשה פרוזבול האם יכול לשלוח את אחד מב"ב לתבוע ממנו חזרה את החוב.
6. והאם יכול שוב לעשות פרוזבול בע"פ.
7. וכן בביהש"מ של ער"ה שהלוה סכום גדול אחרי עשיית הפרוזבול האם מותר לשלוח גוי שיתפוס את הכסף מבית הלוה.

[במנח"ש ח"א מ"ז דן האם הולך אחרי זמן הלוה או המלוה, ועיין כעין זה בביה"ל ד"ה ומד"ס, - ובשבה"ל ח"ט רצ"ב מצדד שכל העולם לפי ישראל. - ובמנח"ה תע"ז דן לענין תפיסה ביהש"מ ולהיפך לענין השמטה על הלואה בביהש"מ. - ובביהש"מ וספיקות של זמנים כנ"ל הרי"ז ככל ספק שדנו בזה האם מוגדר כספק ממון או ספק איסור, בב"י כתב שהוי איסורא, ובמהרי"ט ח"ב ס"מ הקשה שהרי הוי נפק"מ לממונא, ועוד שספק האם הופקע הממון. - ובדובב מישרים שיש גם הפקעה, וגם איסור לגבות, וממילא למלוה מותר מספק לתבוע, והלוה הוי כאומר איני ידע אם פרעתך, ובגר"ש שכל הפקיעה הוא רק כתוצאה מהלא יגוש].

ה. כשעושה פרוזבול.

1. האם צריך או ראוי לומר בע"פ, את הנוסח,
 2. אם אמר האם צריך, ראוי, חשוב, לרשום את הנוסח,
 3. והאם יש חילוק אם קודם אומר או קודם כותב.
 4. האם יכול לכתוב את נוסח הפרוזבול ולהשאיר בעצמו, וכשיגיע למקום שיש למי למסור יתן להם את הפרוזבול.
 5. האם יכול לשלוח בדואר, ולפי איזה תאריך יועיל לו הפרוזבול, והאם זה חייב להגיע לידי ביד עוד לפני ר"ה, והאם תלוי אם הבי"ד יכיר את חתימת ידו או לא יכיר.
 6. האם צריך לציין שמות הדיינים, מקום שנמצאים, תאריך, שעה,
 7. האם משנה באיזה שפה כותב.
 8. ואם החסיר מוסרני לכם וכתב רק כל חוב שיש לי.
- [ר"מ הל"ח, ס"כ, פ"ת סק"ג. שבה"ל ח"ה רי"ג, בית ישראל סקע"א, פרישה כ"ב, סמ"ע ל"ח, - ומקומם, מנח"ש ח"ג קכ"ג י"ב, שבה"ל ח"ט רצ"ב ג].

ו. שכח לעשות פרוזבול.

1. האם יכול להראות שמעונין או ממתין שיאמר אעפ"כ.
 2. והאם להיפך מותר לו להדריך את המלוה שיאמר אעפ"כ.
 3. כשהלוה כלל אינו מגיע לשלם האם צריך המלוה להודיעו שמשמט.
 4. והאם יש חילוק בין אם לא מגיע בגלל שידוע שיש שביעית או סתם.
- [בפאה"ש הביא מהמרדכי שמשמט אפילו ללא האמירה, ואין חיוב לומר כל שלא בא לשלם, ובדר"א הכ"ח ביה"ל ד"ה משמיט דן האם ה"ה כאשר הלוה שכח לגמרי את ענין ההלואה והשמיטה. – ובהכ"ז כתב שיכול לסבב עמו בדברים, וכן לשלוח ולהדריך וכמבואר בגמרא ועיין בדר"א סקקס"ה].

ז. חושש שישכח לעשות פרוזבול.

1. מתנה עם כל לווה שישלם לו אחרי שביעית, באיזה נוסחאות זה מועיל.
2. והאם מותר לכתחילה לעשות תנאים כאלו, כשהלוה מוכן לכתחילה או מתנגד.
3. יש לו חובות שהלוה אחרי אותם ההלואות, ובהם תאריך הפרעון שלהם הוא לכתחילה אחרי שביעית, ואין לו כדי לשלם לכולם מי קודם.
4. אם הלוה שהתנה עמו מת או מכר נכסיו, האם יכול לגבות מהיורשים או מנכסיהם.
5. עשה כאלו תנאים, האם אחר השביעית כל השטרות נפסלים ונהפך למלוה על פה.
6. והאם יכול לעשות תנאי זה סתם בערב שביעית או דוקא בשעת ההלואה.
7. והאם יכול גם להתנות בע"פ במלוה בשטר או בע"פ.
8. האם הלוה צריך לשמוע ולדעת מתנאי זה.

[מה מועיל תנאי סתם שלא יתבענו שנה זו נחלקו הר"מ הל"י, - ובחזו"א חו"מ ליקוטים י"ב סקט"ו דהוי מחילה, וממילא אם ירצה שתשמט הרי"ז כגזל בידו ואינו משמט, ואם הוה מחילה א"כ אין שעבוד ומשתנים סדרי הקדימה. - ושהשטר המקודם יפסל מדין מוקדם פ"ת סק"ב. - ועיין חידושי הרי"ם חו"מ סק"ה].

ח. מפחד שישכח לעשות פרוזבול.

1. האם יכול לעשות כמה ימים קודם, עם כתיבת תאריך ללא כתיבת תאריך.
 2. והאם יועיל שיכתוב להדיא שמוסר גם את החובות העתידיים.
 3. ואם כתב כמה ימים לפני ר"ה וישנם חובות שיגיע מועד פרעונם בין הכתיבה לער"ה.
- [הלכ"ב-ג, ובשו"ע סל"ב שמוקדם כשר מאוחר פסול, וברע"א שנפסל לגמרי, ומהירושלמי שחולקים בזה. ותלוי בגדר הפרוזבול. תומים סק"ח, חידושי הרי"ם ס"י].

ט. האם מועיל פרוזבול.

1. למי שעושה פרוזבול ולא מבין ויודע כלל, או שחושב שזה ענין דתי גרידה.
 2. ועל חובות שהמלוה עצמו לא זוכר ויודע שקיימים.
 3. והאם יועיל לעשות לאנשים שומרי תור"מ שלא יודעים מהענין או לא יכולים לעשות.
 4. או לאנשים שאינם שומרי תור"מ שלא איכפת להם שיעשו עבורם כאלו דברים.
 5. וכן בע"ת הרוצה לעשות לאביו.
- [פרישה ס"ז כ"ג. דר"א סקצ"ט, צה"ל שם מהאו"ז, ועיין שבה"ל ח"ז רי"ח].

י. כשסתם אנשים עושים פרוזבול.

1. האם המלוה וכן הדיינים צריכים להבין את משמעות הדברים.
 2. ספרדי שלוח מאשכנזי שעשה פרוזבול אצל סתם אנשים רגילים, האם יכול לומר קי"ל כהמחבר וממילא לא מהני הדיינות.
 3. כשמסורים לסתם אנשים האם צריך בי"ד קבוע בעיר או לפחות לכתוב על סמך זה.
 4. והאם יש חיסרון שהדיינים קרובים.
 5. נתן סתם את שטרותיו לבי"ד בלי שום אמירה וכתובה האם הואיל או קלקל.
 6. האם צריך למסור להם השטרות או לפחות שיהיו כאן בקירוב.
 7. נמצא לבד במקום מרוחק האם יכול לכתוב לעצמו ולשלוח לב"ד, או לאדם אחר כשכתוב שמוסר לבי"ד, האם צריך קודם להקריא את זה.
- [תומים כ"ג, שבה"ל ח"ט רפ"ח, ביה"ל ד"ה המוסר שהרי צריך שיוכלו לכפות ולגבותו. - ר"ן גיטין ל"ז ע"ב שאי"צ].

יא. נתן כספים להשקעה ולא עשה היתר עיסקא.

1. האם יכול לתבוע את הכספים.
2. האם יש חילוק בין חלקי המלוה לבין חלקי הפקדון.

3. אם תאריך הסיום הוא אחרי ר"ה אבל יש כמה תאריכים מתחלפים לאפשרות פתיחת החיסכון.
 4. ואם כל האפשרות הוא רק ע"י הפסדת הרווחים.
 5. ערב ששילם בערב ר"ה אחרי עשיית הפרוזבול במקום הלוח, האם יכול לתבוע אח"כ מלוה.
 6. מסר פרוזבול ולא זכר כלל על חלק מחובותיו שקיימים האם גם עליהם הואיל הפרוזבול.
- [צה"ל סקצ"ז. ס"ה. ס"ג].

יב. אשה אלמנה

1. האם יכולה לשלוח אחר שיעשה פרוזבול.
2. האם מנהל מפעל שאינו הבעלים יכול לעשות.
3. והאם שונה כאשר בתקנון המפעל שעל כל דבר משמעותי צריך שתי חתימות.
4. והאם יכול לעשות לכל השותפים המפעל.

[חת"ס קי"ג, דר"א קמ"ב שיכול. שו"ע סכ"ז – כ"ז].

יג. היה ללוה קרקע בשעת הלואה.

1. אחרי ההלואה לפני כתיבת הפרוזבול הפסיד על נכסיו.
2. או להיפך בשעת ההלואה לא היה לו שום מקום ועכשיו יש לו
3. או שבשתיים לא היה לו או היה לו ועכשיו בשעת כתיבת הפרוזבול יש לו או אין לו.
4. יש במרפסת תולה אדניות ועציצים מעל מרפסת חברו, או מעל החצר, או מעל המעבר הציבורי, האם זה מספיק.
5. יש לו דירה שכורה, או מתגורר זמנית אצל ההורים.
6. והאם יש הבדל אם גרים אצל ההורים סתם או נתנו להם קנין שאלה וכדו'.
7. בחורי ישיבות שחייבים להם כסף ומתגוררים אצל הוריהם.

[ביה"ל ד"ה אין האם תלוי בטעמים שצריך קרקע. שו"ע סכ"ב שמקום היתדות אינם שלו. שכירות מהני סכ"ג. וגם השאילו פ"ת סק"ד, ולענין בחורי ישיבות אצל הוריהם, והאם מהני שאלה ללא קנין או כונה לקנין שאלה. דירה רשומה רק על שם אחד מהזוג האם שייך לענין של נכסי אשתו, והאם מוגדר לשאלה].